

SANT PERE DE BESALÚ

Catalunya Romànica resum

Situació

L'església de Sant Pere de Besalú des del costat sud-occidental. Davant seu la plaça anomenada Prat de Sant Pere, on antigament hi hagué el clos monàstic. J. TODO-TAVISA

L'església de l'antic monestir de Sant Pere és dintre el nucli històrico-monumental de la vila de Besalú, de la qual centra el barri més meridional. La seva façana de ponent dóna a la plaça anomenada el Prat de Sant Pere.

Mapa: 257M781. Situació: 31TDG754720.

Història

Els orígens

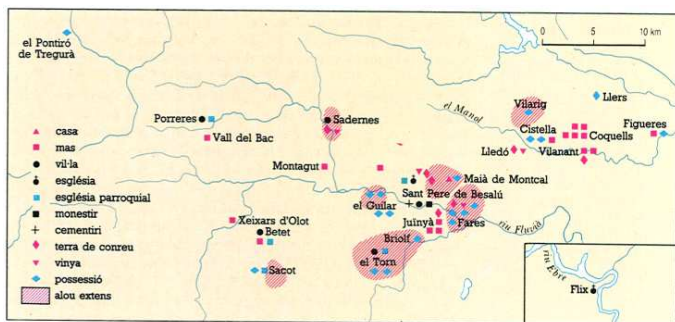
L'abadia de Sant Pere de Besalú fou fundada l'any 977 pel comte de Besalú Miró Bonfill, que també era bisbe de Girona. Amb tot, alguns historiadors afirmen que hi havia hagut anteriorment un monestir més antic, probablement destruït durant alguna incursió sarraïna. Algunes aportacions de F. Monsalvatje sobre els orígens del monestir no mereixen crèdit ja que més endavant s'han pogut confirmar interpolacions dels documents citats.

Del que sí que hi ha plena certesa històrica és de la fundació del monestir per l'abans esmentat Miró Bonfill, quart fill del comte de Cerdanya, també anomenat Miró. Assolí el comtat de Besalú l'any 968; dos anys després fou elegit bisbe de Girona. L'any 977 el comte bisbe fundà el monestir al costat de la muralla de Besalú. Diu l'escriptura fundacional: "Ego Miro nutu Dei Gerundensis Ecclesiae humilis Episcopus ac Comes Bisuldunensis una cum fratribus nostris domno Olibano, ac Seniofredo Comitibus, seu cum convenientia meorum catervae clericorum, laicorumve fidelium eligimus quandam Ecclesiam ad matrem omnium Ecclesiarum (Sant Pere de Roma), liberam in honorem Dei, et beatorum Apostolorum Petri et Pauli, atque Andreae sitam videlicet juxta Oppidum Bisulduni, ubi disponimus et ordinamus coenobium manentium sub regula almi Patris Benedicti, seu sub regimini proprii Abbatis in perpetuum". Miró Bonfill posà el cenobi sota la protecció i jurisdicció de Sant Pere de Roma i del papa "com a alou propi", de manera que quedés lliure a perpetuïtat de la jurisdicció laica i episcopal, "ut nullus Rex, nullus Dux, nullus Comes, nulla persona ecclesiastica vel laica in praefata Ecclesia, nec in honore ejus per vim nulla habeat dominationem". Només l'abat tenia jurisdicció i poder dins els límits i les possessions, inclosa l'administració de justícia, fins i tot en els casos d'homicidi, adulteri, furt, rapte i falsedat.

Miró donà una part de la seva herència paterna situada a la vila de Besalú, als voltants del nou monestir. També féu donació de les esglésies i els llocs de Sant Andreu de Porreres i Sant Andreu del Torn, amb els delmes, primícies i oblacions dels fidels. Per després de la seva mort cedí els béns patrimonials situats a les parròquies de Sant Esteve d'Olot i de Santa Maria de Batet, i els alous de Fares, Fornell, Maià i Montagut, entre d'altres, com també els béns dels transgressors que havien planejat la mort del seu germà Guifré. Per determinació dels seus germans Oliba i Sunifred i amb el consentiment dels seus clergues i l'assentiment del poble, donà el cementiri de la vila de Besalú i prohibí que cap persona, ja fos gran o petita, pogués ésser enterrada en altre lloc, a menys que tingués dret de sepultura a Santa Maria de Ripoll.

L'escriptura de fundació fou redactada el dia 24 de novembre de l'any 977, el vint-i-tres del regnat de Lotari, rei de França, amb les signatures del comte fundador Miró, Guifré, bisbe de Narbona, Guillem, bisbe d'Urgell, els comtes Oliba i Sunifred i un seguit de preveres i clergues.

L'any 978 Miró Bonfill confirmà la fundació del monestir, detallà les donacions efectuades i n'hi afegí de noves amb els seus béns patrimonials, dels quals ell conservà l'usdefruit durant tota la vida. Entre aquestes noves donacions s'inclouen els alous de la vall del Bac, Guixà, Cistella, Juvinyà, Lledó, Vilanant, Brió, Aguilar i Vilarig, amb els seus horts, vinyes, prats i pastures, cases, casals, etc. Després d'enumerar les terres i béns que dóna a l'abadia, el comte bisbe especifica que ho ofereix per a remei de la seva ànima i de les dels seus parents, i, sobretot, per la del seu germà el comte Sunifred i per la salut del també germà seu Oliba i de tota la seva família. Confirmà el lliurament del cenobi en propietat a l'església de Sant Pere de Roma ut sub eius defensione atque munimine consistat in perpetuum i establí que l'abat pagués com a cens anual la quantitat de cinc sous a la dita església de Sant Pere de Roma.

Mapa de les possessions i drets del monestir. J. BOLÒS

Els bons oficis de Miró feren que fos traslladat al monestir, tal com s'esqueia a la seva importància, “corpus venerandi martiris nomine Primi, pro cuius intercessionibus omnipotens Deus multus in eodem loco dignatus est fieri virtutibus”. Sant Prim i sant Felicià, que foren martiritzats durant la dominació romana, eren venerats a França, a l'església de Nostra Senyora d'Agen. La tradició local ha conservat la memòria de l'arribada de les relíquies dels sants màrtirs Prim i Felicià a Besalú. Els qui portaven les sagrades relíquies s'aturaren, cansats i assedegats, al terme de Maià de Montcal; fou aleshores que començà a brollar una abundosa font, fet que s'atribuí a la intervenció miraculosa dels sants. En aquest indret fou edificada una capella i les sagrades relíquies són encara venerades a Besalú, on se celebra el seu trasllat el 24 de setembre.

Aquesta escriptura de donació i confirmació porta data de l'any 978, el vint-i-quatre del regnat de Lotari, rei de França, i se'n conserva l'original, que fou descobert l'any 1912, juntament amb altres pergamins de l'abadia, al santuari de Santa Maria del Mont.

Miró escripturà encara, un any més tard, una nova confirmació de les donacions fetes a Sant Pere de Besalú.

El papa Benet VII, a instàncies del bisbe Miró, atorgà una butlla al monestir, datada a Roma el dia vuit dels idus de maig de l'any 979, dirigida al seu abat Gausbert i a tots els seus monjos. En ella confirmà les donacions que Miró, bisbe de Girona, havia fet a l'Església de Roma, és a dir: l'església de Sant Pere de Besalú, amb totes les esglésies, primícies, viles i dominis donats per ell, i també les que els fidels poguessin donar en el futur. Especificà que els béns que obtingués en endavant quedarien sota la protecció de la Santa Seu, que a la vegada els concedí per gràcia a aquest monestir per sempre. Imposà a l'abat actual i als seus successors l'obligació de donar cinc sous d'or cada any o 20 sous després de cada quatre anys, a Sant Pere de Roma, concedí al monestir el privilegi d'elegir el seu abat, i confirmà l'exclusiva autoritat i jurisdicció d'aquest sobre els monjos i familiars del monestir i sobre els súbdits de totes les seves possessions. A partir d'aquest moment s'inicià l'existència canònica de l'abadia en el si de l'Església, amb totes les garanties possibles per tal que esdevingués en els segles següents, com així fou, un monestir ric i pròsper.

Miró Bonfill morí el 22 de gener de 984 i fou enterrat a Santa Maria de Ripoll. En el seu testament deixà importants llegats en benefici de nombroses esglésies i monestirs del seu comtat.

Un document del 998 recull la donació que féu el prevere Eribert, testamentari d'Isarn, davant l'altar de Sant Pere i Sant Prim, de l'església de Sant Miquel de la vall del Bac, “amb els seus alous, primícies, delmes i d'altres drets que se'n puguin derivar”. Aquesta donació, que es conservava a l'arxiu del monestir, avui desaparegut, esmenta l'abat Arnulf i ens permet de saber que en aquells moments la comunitat era formada per dotze monjos, a més de l'abat.

Fundació i dotació del monestir de Sant Pere de Besalú (24 de novembre de 977)

Mir Bonfill, comte de Besalú i bisbe de Girona, funda el monestir de Sant Pere de Besalú, li concedeix la immunitat, en lliurar-lo al papa, i li dona drets, terres i esglésies.

“El conjunt de les escriptures proclama que qualsevol que vulgui alliberar-se del suplici etern prepari, amb aquestes coses transitòries, el camí de la salvació eterna, pel qual pugui entrar als tabernacles eterns. A causa d'això, doncs, amb autoritat saludable, jo Mir, per voluntat de Déu, bisbe humil de l'església de Girona i comte de Besalú, juntament amb els nostres germans, el senyor Oliba i Sunifred, comtes, i amb l'acord del conjunt dels meus clergues i dels fidels laics, triem una església com a mare de totes les esglésies, lliure, en honor de Déu i dels sants apòstols Pere Pau i Andreu, situada al costat del recinte fortificat de Besalú, on establim i organitzem un cenobi que resti sota la regla del pare sant Benet i sota el govern del propi abat, per sempre més. La qual església ara lliurem i amb una escriptura de donació la lliurem a l'església de Pere de Roma, del príncep dels benaurats apòstols, i al senyor Papa, com a alou propi, de tal forma que

sempre més resti sota la seva defensa i protecció, i que cap rei, cap duc, cap comte, cap persona ni eclesiàstica ni laica, en l'esmentada església ni en la seva honor per la força no hi obtingui cap domini, ni per tant hi pugui mantenir cap judici en relació amb homicidis, adulteris, furts, raptos o falsedats o amb cap plet de l'alta o baixa justícia, ni hi sigui permès de rebre el pasquer o qualsevol cens, ans l'abat que dirigís el monestir tingui llicència i potestat en totes les possessions de l'esmentat cenobi de pledejar i de manar i de fer-hi allò que legalment ha d'ésser fet en les coses que en l'actualitat donem i que en endavant, amb l'aprovació del Senyor, els nostres parents o llurs successors o bé altres homes hi donaran, fins a l'eternitat. Així doncs, jo Mir, l'esmentat bisbe i comte dono per al dit cenobi, en auxili dels monjos i dels pobres, una petita part de la meva herència pròpia, que m'ha vingut de diverses procedències i autoritats. A l'esmentada vila de Besalú, des de la pedra que anomenem Mambra, que és situada al riu Fluvià, sota el dit castell, a migjorn segueix el torrent que anomenem Ganganell fins a la pedra Açora, des d'on segueix per l'estrada pública que va fora la vila. fins al dit riu Fluvià, en una altra pedra que anomenem Querol i d'aquí per l'altra banda, travessa l'estrada règia, que prové de tot arreu, fins a la dita pedra Mambra. Tot això suara esmentat, és a dir, la vila i la terra i el riu>(*) amb tots els molins i molinars de totes dues ribes, de la mateixa manera que jo ho tinc i posseeixo, de tal forma que cap home excepte jo no hi tingui res que pugui ésser anomenat; ho dono com a alou propi a Déu i a sant Pere perquè resti per sempre més. A més a més, jo el dit bisbe també dono, amb el consentiment de tot el conjunt de clergues nostres i amb el consell d'Oliba i de Sunifred, comtes, i certament amb l'acord de tothom del nostre comtat, tant majors com menors, a l'esmentat cenobi el cementiri d'aquest castell i de tota la vila de Besalú i de tots els altres vilars que hi ha al seu entorn, de tal manera que ni els clergues, ni els laics, ni els homes majors ni els menors, no tinguin cap llicència de sebolir en un altre cementiri, ni a la vila ni en qualsevol altre lloc, llevat per a aquells que depenen de Santa Maria de Ripoll. i dono a l'esmentat cenobi uns alocs que tinc al dit comtat, al lloc que anomenem Porreres, i l'església que hi ha, que és anomenada de Sant Andreu, amb delmes i oblacions dels fidels i primícies i tota la vila, tal com jo la vaig comprar a Teudemund(*) i d'altres homes, tal com es fa esment en les escriptures que em feren. També dono, en el dit comtat, l'església de Sant Andreu del Torn amb delmes i oblacions dels fidels i tota la vila, que vaig comprar d'una dona anomenada Ema i d'altres homes, tal com s'esmenta en les escriptures que em feren. i dono, per a després de la meva mort, al dit cenobi, el meu alou anomenat Fares i allò que tinc a Roset i a Vilamala i a Palol i a Marifont, tal com foren aquests alocs de Sunifred sacerdot traïdor i de Garí i dels seus fills, tal com són esmentats aquests alocs i les afrontacions en les escriptures que ells em donaren. i a la muntanya de Tregurà, al lloc que anomenem Pontiró, dono al dit cenobi les pastures que m'han pervingut per la successió del pare i dels meus germans. I, situada a la parròquia de Santa Cecília de Sadernes, dono tota l'honor que el meu avi, el levita Fidel, em va donar, tal com se'n fa esment en les escriptures que em féu. Igualment dono, per a després de la meva mort, a la contrada de Bas, una terra de la parròquia de Sant Esteve d'Olot, al lloc que anomenen Eixart, un mas que em prové d'herència o per procedència paterna. i situat a la parròquia de Santa Maria de Batet, dono un mas que anomenen Gavalmac que tinc com a alou, tal com s'esmenta en la nostra escriptura de compra. i dono en la dita vila, amb l'aprovació del senyor Oliba i de Sunifred, comtes, tots els plets que provenen de la potestat reial i totes les rendes i entrades i totes les fonts que hi ha a la dita vila, tal com jo ho posseeixo. Totes aquestes coses suara dites les dono i cedeixo al dit cenobi de tal forma que l'abat, els monjos i llurs successors les tinguin i posseeixin sense cap minva ni objecció, tal com és esmentat més amunt, servint a Déu, sota ja regla del pare sant Benet, per dret perpetu. i si algú imprudent després volgués prendre al príncep dels apòstols alguna d'aquestes coses que nosaltres hem cedit a l'esmentat cenobi o que en el futur han d'ésser cedides per nosaltres o bé per algun fidel, que, maleït i anatematitzat, li sigui reservat aquell càstig del qual no pugui trobar cap remissió. Si algú veritablement encès per l'amor de Crist, els oferís les coses transitòries, que sigui enriquit pel senyor Jesucrist, ajudant-hi el mateix apòstol, amb beneficis eterns i per la potestat que ha cedit, que sigui absolt de tots els vincles dels seus delictes, de manera que sigui rebut a la casa celestial, en la qual gaudeixi i exulti amb tots els sants per sempre. Amén. Ha estat feta, així doncs, aquesta escriptura de donació el dia vuitè de les calendes de desembre, 1015 de l'era, any de l'Encarnació del Senyor 977, indicció sisena, any vint-i-tres i d'ençà que Lotari rei dels francs començà a regnar. Mir comte i bisbe per la gràcia de Déu, que féu aquesta dotació o lliurament i va pregar que ho signessin testimonis idonis. Oliba comte per la gràcia de Déu.

Sunifred comte. Acfred arxilevita. Udalguer vescomte. Tindim. Tondebit. Esteve. Bera. Oliba. Bernat. Joan. Anterec prevere. Mir sacerdot. Almeric levita [...] Ot indigne bisbe, per la gràcia de Déu, de la santa seu de l'església de Girona, l'any setè del regnat del rei Robert. Guifré bisbe de la primada i santa seu i primada de l'església de Narbona. Guillem bisbe d'Urgell per la gràcia de Déu. Bremucid sacerdot que ha escrit aquesta escriptura de donació el dia i l'any esmentats més amunt."

(Trad.: Jordi Bolòs i Masclans)

Segle XI. Consagració de l'església i consolidació del monestir

El comte Bernat Tallaferro (988-1020) participà activament en la consagració de l'església de Sant Pere de Besalú, que s'esdevingué el 23 de setembre de l'any 1003. L'acta de consagració recorda la fundació del monestir per Miró i les condicions en què es realitzà, i continua: Bernardus Comes... acto consilio cum modestissimo Abbate eiusdem coenobii Wifredo nomine totaque sua congregatione atque fidelium suorum concione, praecatus est Gerundensem celeberrimum Episcopum Odonem, neque Arnulfum reverentissimum Ausonensem Praesulem quamque Ezonem Barchinonensem venerabilem Pontificem quo simul convenirent, et ad honorem Principis Apostolorum Beatissimique Christi Martiris Primi basilicam dedicarent. Bernat i el seu germà Guifré, comte d'Urgell, confirmaren al monestir tots els seus béns, passats i futurs, i la plena jurisdicció de l'abat, "excepte en un cens públic anomenat feu". El bisbe de Girona Odó confirmà ell també tot el que el seu predecessor Miró havia establert. Firmaren l'acta els bisbes de Girona, Vic, Barcelona, Elna, Urgell i Narbona, els dos comtes i vescomtes, cinc abats i d'altres clergues i nobles assistents.

Durant el comtat de Bernat Tallaferro els vincles entre la casa comtal i el monestir seguiren essent forts. L'any 1004 Bernat cedí a l'abadia l'alou de Tapioles, a Montagut, segons figura en l'escriptura que es trobava a l'arxiu del monestir. L'any 1016 anà en peregrinació a Roma amb els seus fills Guillem i Guifred.

El llegendari comte Bernat Tallaferro morí sobtadament l'any 1020, ofegat quan intentava travessar el Roine, i fou enterrat a l'abadia de Ripoll. El testament de Bernat afavoreix amb donacions els principals monestirs i esglésies del comtat. A Sant Pere de Besalú donà l'església de Santa Maria de Batet, amb delmes, primícies i oblacions dels fidels, i els alous de Sant Julià de Llerca i de Ficasies. L'any 1009 l'arxipreste Guitard donà l'església de Sant Miquel de la Cot, amb els seus delmes i primícies, i el 1020, la comtesa Guisla donà per testament una unça d'or.

Amb el successor de Bernat, Guillem el Gros (1020-1052), començaren les dificultats entre les autoritats comtals i les eclesiàstiques. Seguint l'esperit de l'època pel que fa a la corrupció i a les apropiacions il·lícites, Guillem s'apoderà dels béns i drets eclesiàstics i monacals; per aquest motiu fou excomunicat. Més endavant, penedit, demanà l'absolució, i l'abadia de Sant Pere, víctima també dels excessos del comte, fou indemnitzada amb un privilegi atorgat a l'abat Tassi, redactat l'any 1029. El comte es declara pecador i manifesta el desig de fer quelcom per tal d'aplacar el Senyor. Manifesta també que a partir d'aquest moment, ni ell ni cap altre en nom seu, ni els seus successors, no percebran res del dit monestir ni de les seves possessions, ni exigirà dret d'allotjament per les tropes, cavalls, carros, mulats, etc. No obstant això, i en canvi d'això, Guillem rebé de l'abat 300 o més muigs (mesures) de calç "propter edificationem palatii mei... Si quis ergo hanc constitutionem voluerit disrumpere, aut ego, aut aliquis homo... permaneamus excomunicati per excomunionem omnium Episcoporum quorum nomina in hac carta fuerint scripta". Signaren el document el comte Guillem, la seva muller Adela, el seu fill Bernat, els bisbes Pere de Girona, Oliba de Vic i Guifré de Besalú, a més d'altres persones.

L'any 1033 Adalbert era abat de Sant Pere, segons el testament de Duran Ermeugaud, que féu donació al cenobi de tots els seus béns, delmes i primícies que posseïa a la parròquia de Santa Maria de Batet.

El comte Bernat II de Besalú es comprometé amb la reforma del papa Gregori VII, i acollí al seu castell els prelatos convocats a Girona pel bisbe Amat d'Oléron, per tal de restablir la disciplina eclesiàstica, ja que havien estat dispersats pel metropolità simoníac de Narbona. Bernat prometé expulsar del seu comtat els abats i clergues simoníacs i obligà tots els monestirs a pagar un tribut anual a Roma en senyal d'adhesió. Per tal de tornar a la primitiva disciplina i austeritat monàstica, el comte afilià, l'any 1070, les abadies de Sant Pere de Camprodon i d'Arles al monestir de Moissac, i l'abadia de Ripoll a Sant Víctor de Marsella. Tots dos monestirs francesos eren sucursals de Cluny. Davant els bons resultats d'aquestes unions, subjectà també a Sant Víctor de Marsella les

abadies de Banyoles i Besalú. Sembla que aquesta dependència fou efímera, ja que Pere Bernat de Sant Pere de Besalú firmava com a prior l'any 1085, mentre que l'any següent, en una escriptura de confirmació de concessions i privilegis del monestir, feta pel comte Bernat II, Pere Bernat signava ja com a abat.

Acta de consagració de l'església del monestir de Sant Pere de Besalú (1003)

Traducció

"Després que el nostre primer pare es veié privat del bé de l'eternitat per haver tastat el fruit de l'arbre prohibit, tots els qui han nascut del mateix llinatge en la dispe... d'aquesta penosa vida terrenal no podem de cap manera assolir la glòria de l'esmentada eternitat llevat que augmentin el nombre de bones accions i s'esmenin les dolentes. Conscients d'això, el senyor Miró, de bona memòria, respectable comte, i generós bisbe de la seu de Girona s'esforçà d'allò més a cercar la purificació de tot el gènere humà sotmès a servitud, condemnant la iniquitat de les males accions i confiant en el poder de l'únic Remunerador, o sigui, fent servir els béns temporals de tal manera que li permetessin d'assolir béns eternals. Per això construï un cenobi en honor de sant Pere, a la vila de Besalú, en el qual se seguissin les regles de bones obres del pare sant Benet. A fi que un mateix i els seus seguidors mereïessin del Senyor el premi etern, procurà, segons l'imperatiu del seu voler, dotar tot seguit el cenobi amb béns de la seva propietat i deixar-ho establert mitjançant unes clàusules documentals. Aquest document se l'endugué a Roma perquè el vicari del Príncep dels Apòstols d'aquell temps, per una cèdula del seu privilegi confirmés l'esmentat cenobi encomanat pel mateix bisbe a la direcció del molt insigne temple de Sant Pere de Roma, de tal manera que ningú, ni els presents ni els futurs, no pogués sostreure res de l'esmentat cenobi, si no volia caure sota el vincle de l'anatema i merèixer el suplici etern juntament amb el malvat Judes. Després d'això s'escaigué que aquest bisbe, anomenat Miró, deixà les calamitats d'aquest exili i arribà a l'assoliment de la glòria de la pàtria benaurada, però el cenobi romania sense les paraules sagrades de la consagració. Un cop transcorreguts uns quants anys, Bernat, comte per la voluntat de Crist, seguidor intrèpid de la justícia, examinador atent de la llei divina i humana, amant de Crist per damunt de tot i esforçat complidor dels seus preceptes, havent deliberat amb l'humil abat d'aquest cenobi, anomenat Guifré, amb tota la seva comunitat i amb l'assemblea dels seus fidels, pregà Otó, molt il·lustre bisbe de Girona, Arnulf, molt reverend bisbe de Vic, i Esó, venerable bisbe de Barcelona, que vinguessin tots junts i consagressin la basílica en honor del Príncep dels Apòstols i del Sant Protomàrtir de Crist. i això, pagant les despeses per a profit seu, dels seus pares, dels fills, dels germans de la dona, dels seus consanguinis i de tots els seus fidels difunts, tant per a la salut de l'ànima i del cos com per a l'absolució de tots els seus pecats a fi que poguessin viure tranquils en la vida present i rebre després de la mort el premi de la felicitat eterna. i els sembià bé que per boca dels esmentats venerables bisbes fos confirmada una caució incontrovertible i que els seus articles fossin gravats en cera per manera que totes les coses que han estat o que seran confiades a aquest sant temple tal com figura o figurarà en les diverses escriptures que han estat o que seran atorgades per diverses persones, ningú no pugui sostreure-les ni alienar-les de cap manera, ni apoderar-se'n amb malícia. i si, cosa que no passi, alguna persona digna d'abominació, de ser apartada del ramat del Senyor i de ser foragitada de l'Església ortodoxa, per inspiració del bisbe intentés en qualsevol indret perjudicar els drets que pertanyen a l'esmentada basílica, o invadir temeràriament el que s'ha manifestat en aquesta escriptura, llevat que... faci penitència i restitueixi per aquesta justícia, condemnat, abominat i anatemitzat, que no tingui cap part amb els seguidors de Crist sinó que l'esperi l'eterna venjança juntament amb el diable i els seus consocis. A més jo, Bernat, comte per la gràcia de Déu, que vaig invitar amb súpriques els esmentats bisbes a la consagració de l'església, juntament amb el meu germà el senyor Guifré(*), investit del mateix títol, amb bona voluntat i honorant el Salvador plens d'agraïment, corroborem i confirmem tots els béns que en aquest moment l'esmentat cenobi té en possessió i els que ha de tenir, de manera que des d'ara i en el futur cap comte ni vescomte ni cap persona d'elevada o baixa posició no pugui fer-hi violència ni promoure-hi cap plet ja sigui per homicidi, per furt, per rapte, per falsedat o per qualsevol altre litigi gran o petit i que no li sigui lícit de rebre cap cens ni dret de pastura sinó que el mateix abat que governa o que més endavant governi el monestir, tingui llicència i potestat per pledejar i reclamar respecte a totes les possessions del susdit cenobi i fer-hi tot el que calgui fer segons la llei. Finalment establím que les coses que pugui adquirir en el futur quedin establertes amb la mateixa fermesa, llevat del censal públic, anomenat vulgarment feu, que algú hi pugui oferir. i jo Otó, bisbe que presideix la seu de

Girona, assentint-hi amb el mateix desig juntament amb tots els clergues de la nostra seu, confirmo i corroboro tot allò que el molt insigne predecessor meu, comte i bisbe prelat, hi oferí, i tot allò que per inspiració de Crist jo mateix o qualsevol successor meu hi oferirem, de manera que romanguí intocable i establert per sempre; i si algú, amb atreviment insensat volgués sostreure alguna cosa d'aquest lloc, que sigui maleït pel mateix Príncep dels Apòstols i un cop anatemitzat sigui reservat per a aquella venjança en què ja no es pot trobar cap remei. Però aquell que abrusat per l'amor de Crist hi ofereixi béns transitoris sigui premiat amb la recompensa eterna pel senyor Jesucrist i amb la intercessió del mateix Apòstol i per la potestat que li fou donada sigui absolt del lligam de tots els seus pecats i ell li obri la porta per ser rebut a les estances celestials en les quals exulti i es gaudeixi juntament amb els sants per tots els segles dels segles. Amén.

La memorable dedicació de l'esmentat temple fou feta l'any 1003 de l'Encarnació de Crist extan... 15, novena indicció, el dia de les calendes d'octubre, l'any setè del regnat del rei Robert. Otó, encara que indigne, per la gràcia de Déu bisbe de la santa seu de l'església de Girona i per voler de Déu, abat, ho subscriu. Arnulf, encara que indigne, bisbe per la gràcia de Déu. Signatura de Guifré, comte per la gràcia de Déu. Guadanir, abat per la gràcia de Déu. Abó, abat, ho subscriu. Guitart, arxiprest. Signatura d'Aeci, encara que indigne, bisbe per la gràcia de Déu. Guillem, arxilevita. Adalbert, sacerdot i abat, ho subscriu. Deila, abat per la gràcia de Déu, ho subscriu. Signatura de Bernat, comte per la gràcia de Déu. Ací es veu la signatura de Benet, abat. Signatura de Miró, vescomte. Signatura d'Oriol. Signatura de Joan. Signatura d'Arnau. Signatura de Roger. Miró ho subscriu. Signatura d'Adalbert. Signatura de Sunifred. Signatura de ...+..., bisbe. Signatura de... Adr...+. Signatura de Bonfill. Signatura d'Adalbert. Dalmau, vescomte ho subscriu. Guillem, vescomte, ho subscriu. Guifré, bisbe de la santa seu primada de l'església de Narbona. Signatura de Berenguer, bisbe de la santa església d'Elna. Giscafred, prevere i monjo, ho ha escrit, la indicció, el dia i l'any esmentats. Guillem, per la gràcia de Déu, bisbe d'Urgell."

(Traducció: Joan Bellès i Sallent)

Segles XII i XIII. Període de màxima expansió i prosperitat

En morir el comte Bernat III sense descendència (1111), el comtat passà definitivament a la casa comtal de Barcelona, i més tard a la Corona d'Aragó. Aquest fet fou transcendental pel que fa al monestir de Sant Pere de Besalú, ja que en quedar el poder polític allunyat de la capital comtal, l'abat esdevingué, de fet, la primera autoritat de Besalú, i el monestir gaudí d'una gran influència i prosperitat durant els segles XII i XIII.

L'any 1116 l'abat Bernat i assistí a la consagració de l'església de Sant Esteve d'Olot. El 1117, el comte de Barcelona Ramon Berenguer i la seva muller Dolça, concediren al monestir la franquesa del forn comtal. Andreu Greló deixà en testament a l'abat Bernat i i al seu monestir tres molins en el curs del Fluvià, anomenats de la Rota.

L'any 1126 l'abat Bernat i el prior de la col·legiata, Albert, s'atorgaren un contracte a fi de delimitar els seus drets. En aquest curiós document, el prior aprovà, a favor de l'abat i dels monjos, el dret d'enterrar a Sant Pere els nens i els intestats. Quant als altres difunts, es comprometé a no fer ús de la persuasió, ni obligar, ni resistir-se la voluntat del poble. Fou també concedida a l'abat la jurisdicció sobre tots els familiars del monestir, no casats, residents entre l'església de Santa Fe i el Fluvià. Els casats havien de donar a la parroquial de Sant Vicenç dues medalles per a cera i oli, un diner per la vigília i un ou pel salpàs. Després de la mort, tots llurs béns havien de passar al monestir; a més, els clergues de Sant Vicenç havien d'acompanyar el cadàver a Sant Pere sense cap retribució. Però si algun dels familiars es casava, els clergues li donaven la benedicció nupcial, acceptant com a ofrena un ciri. Per part seva els monjos no podien rebre, per raó del seu ministeri, els feligresos del prior ni els excomunicats, si se'ls havia notificat la sentència. A més, l'abat concedí al prior i als seus clergues el dret de moldre llurs porcions als molins del Fluvià, certs dies de la setmana. Aquest conveni fou confirmat pel bisbe Berenguer de Girona.

Ramon Berenguer III féu diverses donacions al monestir en el seu testament del 1121 i en el seu testament sacramental de l'any 1131.

L'arquebisbe de Tarragona Bernat donà a l'abat Bernat II i als seus monjos l'església de Santa Magdalena, situada fora de les muralles de Tarragona (1154). També hi ha notícia de l'abat Bernat l'any 1161, en l'escriptura per la qual el jutge de Girona dictà sentència favorable sobre els drets que tenia el monestir a la parròquia de Fares. L'any 1165 el bisbe de Tortosa Gausfred cedí al

mateix abat i als monjos el priorat de Flix. Una part dels delmes i primícies foren destinats a celebracions d'aniversaris pels comtes de Barcelona.

L'enriquiment del monestir gràcies a les especials circumstàncies polítiques ja esmentades queda il·lustrat per una sèrie de privilegis atorgats per Alfons i Pere i a Sant Pere de Besalú, que foren examinats per Thomas N. Bisson, de la universitat de Berkeley, l'any 1976. L'abril del 1171 l'abat Pere hagué de sol·licitar permís reial per construir nous edificis al cementiri de Sant Pere. El maig del 1203 Pere i passà per Besalú, camí de Roma, i en una de les poques cartes reials datades a Besalú mateix, concedí l'escrivania pública de Besalú i de les parròquies circumdants al monestir de Sant Pere. El maig del 1206 el rei atorgà al mateix abat i a la comunitat de Sant Pere la llicència de tancar un cert camí entre el camp i llur vinya. El setembre del 1209 el rei Pere autoritzà al monestir de construir quatre cases, extramurs, damunt el pont de Besalú, a fi d'allotjar quatre famílies al servei de Sant Pere, lliures de tota mena d'impostos reials. Segons T.N. Bisson, aquestes cartes demostren que el domini de Sant Pere es trobava en el seu punt culminant vers l'any 1200. Malgrat la incapacitat del rei per taxar directament la gent de Sant Pere, sí que va treure profit d'aquesta prosperitat. Així, l'any 1207, Sant Pere de Besalú, juntament amb tres monestirs més de la Catalunya Vella, es veié obligat a pagar al rei un impost de 10 sous sobre cada masia. En un privilegi de 1207 el rei agraià a la comunitat la concessió de 10 sous de cada masia en el senyoriu de Sant Pere per a les necessitats del rei, i prometé que el monestir no tindria cap perjudici futur de la seva concessió gratuïta, referint-se a l'exempció dels impostos reials.

El 1218 l'abat Guillem i adquirí el mas Oliveres de Toralles i féu un contracte amb els pagesos de Batet, en el qual en comptes de pagar-li un cens de vi, havien de cedir cinquanta aiminals de blat bo, net i ben sec, cada any; fou fixada així mateix la quantitat que corresponia a cada mas. Aquest abat dictà també una sentència contra el capellà major de Sant Esteve d'Olot, per haver maltractat un adolescent davant les portes de l'església.

L'any 1237 el monestir registrà una important donació del clergue Robalt de Fornells, essent abat Guillem II. Aquesta comprenia els masos de Fornells, Bet, Puigmitjà, Vilardell, Cabretosa, Quintana, Conc i els drets de Can Ferriol, situats tots a la parròquia de Besalú. El mateix abat adquirí diversos masos de la parròquia de Dosquers (1240).

Sembla que el papa Innocenci IV tingué en especial estima Sant Pere de Besalú i el seu abat Arnau, ja que l'any 1252 expedí quatre butlles a favor del cenobi. En elles confirmà tots els drets i privilegis del monestir, fent referència especial a la plena jurisdicció de l'abat. En la segona butlla confirmà la possessió i la jurisdicció sobre les esglésies d'Olot, Batet i la Cot. Pel que sembla, els capellans d'aquestes esglésies no acceptaven la submissió a l'abat de Besalú. L'abat Guillem III aconseguí que la Santa Seu delegués al prior de Vilabertran per tal de constituir un tribunal extraordinari, amb els priors de Lledó i d'Oms. La sentència determinà que els capellans de Sant Esteve d'Olot, de Batet i de la Cot eren subjectes a l'abat i al monestir de Sant Pere de Besalú (1253).

Els conflictes jurisdiccionals eren freqüents en aquesta època. Així ho demostren els manaments que el rei Jaume II dirigí als veguers i batlles de Girona i Besalú, en les quals ordenava no permetre que el bisbe de Girona s'interferís en l'actuació de l'abat. Disposava que els monjos de Besalú no podien ésser ni acusats ni castigats pel bisbe, sinó pel seu propi abat (1291). També oferí la seva protecció al monestir el comte d'Empúries i Cabrera.

Durant la segona meitat del segle XII els monjos de Sant Pere fundaren el priorat del Collell, situat al terme parroquial de Sant Andreu del Torn.

En una escriptura de l'any 1300, Gerau d'Armentera, per a remei de la seva ànima i de la del seu germà difunt, assignà el benefici de 35 sous, 4 diners i tres quarteres de blat dels masos d'Almor, i entre altres donacions, destinà 300 sous barcelonins per a construir i ornamentar un nou altar a sant Antoni. Signaren l'escriptura l'abat Pere i onze monjos de la comunitat.

Segle XIV. Manteniment dels privilegis feudals

Així com en els segles precedents el monestir anava formant gradualment el seu patrimoni, i la disciplina es mantenia després de la reforma de Gregori VII, el principal esforç dels monjos de Besalú al segle XIV fou defensar i conservar les possessions i els privilegis dels temps passats. Així, l'abat Dalmau de Palou prohibí a un clergue de Batet de presentar-se davant el bisbe de Girona. Poc temps després també prohibí a cinc beneficiats del monestir de presentar-se a una citació de l'oficial diocesà per tal d'informar en una enquesta.

Per un document del 10 de gener de 1616, signat per Joan Guardiola, abat de Ripoll, hom sap que l'any 1336 fou creat el càrrec d'hospitaler per a l'hospital dels pobres de Besalú o hospital de Sant Julià. Entre d'altres coses el document diu: "Lo compte Mirón, Compte de Besalú y Bisbe de Girona, fundá aurá alguns cents anys est monastir y despres lo dotà de una part de sa renda y heretat que tenia en la vila de Besalú ...Al mix desta donació es lo Hospital dels pobres de Besalú y no vol lo Compte y Bisbe de Girona que ningun arcabisbe hi tinga poca ni molta dominació, ni ningun rey, ni princep ... Y fa con est proposit que en lo any 1336, en las calendas de Setembre, se juntaren los Jurats y consell de Besalú á so de trompeta en l'església de Sant Vicenç pera supplicar al abat de Besalú ques deia Fra Beranguer, pera que fos servit de provehir de hospitaler per lo hospital de Besalú que estava sense govern, y lo abat oida la petició de part dels jurats y vila de Besalú, provehí á Bernat de Puig de Fornells, per hospitaler ... per ordre del dit abat, anaran al hospital, ço es, Fra Bofill Puig, camarer; Fra Bernat Despinant, sacristá, y lo posaran en posesió donant les claus i inventari de tots els bens de l'hospital".

No se sap per quins motius, el bisbe de Girona es negà a donar els ordes sagrats als monjos i clergues de Sant Pere. El monestir recorregué a la Santa Seu, i el papa Climent VI, per una butlla de l'any 1347, donà facultat a l'abadia per a demanar aquests ordes sagrats a qualsevol bisbe catòlic.

L'infant Joan, duc de Girona i fill del rei Pere d'Aragó, prengué l'abat Francisco i el seu monestir sota la seva protecció, i li concedí que els seus criats poguessin portar armes prohibides. L'any 1361 ordenà a tots els oficials de Besalú de fer respectar els drets de l'abat i de posar a la seva disposició els rebels que eren detinguts.

Segle XV. Inici de la decadència

Per a l'abadia de Besalú i també per a d'altres abadies benedictines, el segle XV fou de dificultat i decadència. En foren la causa, entre d'altres factors socials i polítics generals, els terratrèmols dels anys 1426 i 1428, la revolta dels remenees o serfs de la gleba i el govern d'abats comandataris, que regiren Sant Pere de Besalú durant quaranta anys, ja dins el segle XVI.

Fins ara no coneixem cap document que faci referència als efectes dels terratrèmols a Sant Pere de Besalú, però cal suposar que en patí les conseqüències. L'abat Berenguer d'Espasens, potser per contribuir al ressorgiment després de la catàstrofe, concedí a la universitat de Besalú el domini de la meitat dels molins de farina, contra el pagament d'un cens anual a la pia almoïna del monestir, i adquirí de Dalmau Cavaller tots els drets que tenia en una bona part dels molins, i també el dret de construir-ne en el Fluvià, des del pont de Besalú fins a la confluència amb el riu Junyell (1436).

L'any 1453 es produïren noves desavinences entre el bisbe de Girona i l'abat de Sant Pere, en aquest cas per qüestió de la jurisdicció del santuari de Nostra Senyora del Collell. La reina Maria féu costat a l'abat Vilardell i al monestir, declarant-se la seva protectora. Durant l'aixecament dels remences, l'abat Vilardell no volgué abandonar el monestir, i quan les tropes reials ocuparen Besalú, el capità Gabriel de Xatmar considerà l'abat com a rebel; li'n foren confiscades, per això, les rendes i l'administració de l'abadia. Poc després li reintegraren els seus drets, rendes i privilegis, però morí el mateix any de la seva alliberació.

Els abats comandataris i la reforma benedictina

Segons els autors de La España Sagrada, Francesc, cardenal, fou el primer abat comandatari de l'abadia de Sant Pere de Besalú; només sabem que inicià la seva prelatura l'any 1515.

El govern dels abats comandataris es perllongà fins a l'any 1555. Aquests abats posseïen el càrrec com a títol o dignitat, però eren forasters i residien normalment lluny del monestir, i per tant, negligien habitualment el règim interior dels cenobis i la disciplina monàstica.

Sota la prelatura de l'abat comandatari Adam de Fort, l'emperador Carles V aprovà i confirmà les donacions del comte Miró Bonfill, ratificà la concessió del notariat de la vila, feta per Pere, rei d'Aragó, i ordenà als seus oficials que respectessin aquests privilegis, sota pena de mil florins d'or i d'incórrer en la indignació reial. A més, recomanà al seu fill Felip II de conservar els furs de l'abadia (1537).

La segona meitat del segle XVI, pel que fa als monestirs catalans, es caracteritza per la consolidació de la reforma de l'orde de sant Benet a tot Europa i per la intervenció de la corona reial espanyola, en un intent de rehabilitar i controlar aquests nombrosos monestirs empobrits i decadents.

Joan de Tormo fou nomenat abat de Sant Pere de Besalú per designació reial. La seva tasca principal fou recuperar els drets i els privilegis del monestir, l'acompliment dels quals havia estat

en part abandonat, després de tants anys de règim comandatari. Morí l'any 1573, segons es pot llegir a la seva làpida sepulcral, davant el presbiteri.

Hom desconeix el motiu pel qual la seu abacial de Sant Pere quedà vacant durant 24 anys. El que sí que se sap, per l'escriptura de l'acta d'un cens, és que el monestir tenia solament sis monjos i el prior. Segons A. Séquestra, llurs noms eren: Galceran Gordiola, prior; Joan Albiar, sagristà; Joan Malars, candeler; Fabià Sabater, almoïner; Narcís Rovira, plater; Amat Gleva, obrer i Francesc Xinaller, infermer. En aquesta època es construï el mobiliari de l'arxiu.

Després d'una visita apostòlica realitzada a tots els monestirs de la província benedictina de Tarragona i Saragossa, es procedí a la supressió de cinquanta monestirs, per tal d'acumular les rendes a les malmeses economies d'aquells que es conservaven. El monestir de Sant Pere de Besalú, malgrat que corregué el risc d'ésser agregat al de Banyoles, fou finalment conservat, i Felip II, protector de Sant Pere per recomanació del seu pare, va adscriure-li dos antics monestirs: el de Sant Llorenç del Mont i el de Sant Quirze de Colera, amb el títol de Priorats Units. La butlla d'aquesta unió fou decretada per Climent VIII l'any 1592. El monestir de Besalú havia de posar un vicari a les abadies suprimides per tal de mantenir el servei religiós. Les rendes havien d'ésser distribuïdes entre l'abat i la caixa comunal del monestir, amb l'obligació d'atendre les càrregues que imposaven les fundacions religioses dels Priorats Units. Aquest mateix any Sant Pere de Besalú quedà integrat en la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense i Cesaraugustana.

Per una butlla del 27 de setembre de 1597, Climent VIII concedí a l'abat Francesc Garraver i als seus successors els privilegis i les insígnies pontificals: "Nos decretem que vos i vostres legítims successors tindreu l'us de la mitra, de l'anell i d'altres insígnies pontificals, no solament en el monestir i els priorats units, sinó també en les esglésies que en depenen". Hom sap també que aquest abat féu importants reconstruccions en el monestir i en els claustres. Morí el 1611 i fou sepultat davant l'altar, on se'n conserva encara la làpida, al costat de la de l'abat Tormo.

L'abat Benet Fontanella era fill d'Olot, i a petició dels clergues de Sant Esteve, accedí a traslladar una porció de les relíquies dels sants Prim i Felicià a Olot. La població de Besalú reaccionà tan violentament que un escamot armat marxà cap a Olot, on hagué d'intervenir la força pública. Es plantejà el litigi a Roma i el nunci expedí un decret (1619) que concedia la porció de les relíquies a Olot. Arran d'aquest fet, Fontanella fixà la seva residència a Olot. El 1620 fou nomenat diputat a les Corts de Catalunya i morí a Olot, l'any 1627. Les seves despulles foren traslladades a Besalú i reberen sepultura a Sant Pere.

Abaciologi del monestir de Sant Pere de Besalú

Veure Catalunya Romànica. El primer i el darrer:

Gausbert

979

Melcior de Rocabruna i Taverner

1798-1835

Dificultats i ressorgiment fins a la Revolució Francesa

Hom pot destacar, durant la Guerra dels Segadors, l'actitud de l'abat de Sant Pere de Besalú. Segons un treball de Joan Busquets, mentre la Generalitat i tots els abats catalans prestaven suport a la revolta, Francesc Climent, abat de Besalú, es mantingué addicte al rei Felip IV i partidari del retorn de Catalunya a l'obediència espanyola. Per aquest motiu fou expulsat del Principat i s'instal·là a Roma, on continuà conspirant contra el govern de Catalunya, fins a la seva mort, l'any 1647.

Als estralls de la guerra s'afegí una epidèmia, que arribà a Besalú l'any 1652, bé que a la llista de defuncions no figura cap monjo. Però el monestir, sense abat des de l'exili de Climent, es trobava en un estat llastimós. En una visita canònica de l'any 1659 es declarà que els arxius eren dispersats, els decrets dels capítols generals perduts, l'administració dels oficis molt descurada, etc. L'any 1661 fou coberta la vacant amb el nomenament de l'abat Bernat de Pons, que intentà de posar ordre al cenobi. En virtut d'un decret del capítol general del 1626, el noviciat de la Congregació Claustral, que es trobava a Sant Pau del Camp, es traslladà a Besalú l'any 1662, i hi romangué fins al 1679, que fou traslladat novament a Barcelona. Bernat de Pons fou anomenat president de la Congregació, diputat a Corts i finalment conseller reial. Això l'allunyà de l'abadia, i la descurança i el desordre administratiu s'apoderaren novament de Sant Pere de Besalú.

Aquesta situació perdurà fins que hi posà fi l'abat Lluís de Montserrat (1680-1688). Així és consignat en els elogis de la visita apostòlica de l'abril del 1682. Aquest abat també obtingué la

remissió del tribut anual de cinc diners a la Santa Seu. L'any 1685 s'instal·là la campana gran de Sant Pere.

Al començament del segle XVIII es feren moltes reformes i construccions a l'església del monestir. Fou moblada la sagristia, s'instal·là un orgue i la campana mitjana, hom restaurà la capella dels Dolors i es construïren els altars de la Mare de Déu de la llet i de sant Eloi. La confraria de Sant Eloi era un antic gremi de ferrers, fusters, basters, corders, ollers, perolers, traginers, serrallers, mestres de cases i carders, instituïda al monestir de Sant Pere des de molt antic. L'any 1754 en foren renovats els estatuts. Entre d'altres coses diuen que qualsevol obrer "... que voldrà tenir obrador o botiga de son ofici o exercir-lo en la present vila, o en los límits, hag primer de pasarse mestre, y examinarse per dos subjectes de son ofici, que li anomenaran los pabordes desta dita confraria, junta esta, y despues de examinat y approbat podrá exercir dit ofici i aurá de pagar dos sous cada any per augment de dita Confraria".

L'abat Antoni Ameller i Montaner, que inicià la construcció de la nova abadia i contribuí al seu ressorgiment, gaudí d'un gran prestigi. Morí l'any 1747 i es conserva la seva tomba a l'interior de l'església. Durant aquests anys es realitzaren moltes reformes i restauracions, principalment durant el govern de l'abat Anselm Rubió (1761-1780). Foren construïts el retaule de l'altar major i unes urnes en forma d'armaris per conservar les relíquies, féu construir i daurar l'altar de Sant Millà i les dues trones, etc. També foren cobertes amb pintures les columnes i la volta del presbiteri, a més del deambulatori. F. Monsalvatje i A. Séquestra fan notar que tot plegat era de bastant mal gust.

Per l'acta de la visita canònica de l'any 1792 sabem que la comunitat, malgrat que havia estat molt de temps mancada d'abat, es mantenia en bona situació i ben proveïda, tot i que alguns oficis fossin vacants per manca de personal; de fet, l'abadia tenia tan sols sis monjos.

Durant la Revolució Francesa, un destacament francès saquejà Sant Pere de Camprodon i Santa Maria de Ripoll (1794). L'abat de Besalú, Benet de Vilosa, deixà l'abadia i fugí a Barcelona; els monjos també es dispersaren, però les tropes franceses no arribaren a Besalú.

En aquesta època, el ministre de Carles IV, Godoy obligà les comunitats religioses a fer ofrena de llurs tresors. Sant Pere de Besalú hagué d'expedir les joies de l'església, reliquiaries, calzes, bàculs; tot plegat pesava 17 164 unces. Foren venuts els domassos Ameller i Pitra, el camp de l'abat Climent i les hortes del Torn i de Batet, amb un valor aproximat de 83 388 reials vellons.

El darrer abat de Sant Pere

L'últim abat de Besalú fou Melcior de Rocabrúna i Taverner (1789-1835). El seu abadiat estigué marcat pels greus esdeveniments de la Guerra de la Independència.

No podem deixar d'esmentar també que l'any 1805 Jaume Villanueva visità l'arxiu del monestir i pogué copiar diversos documents, els originals de molts dels quals desaparegueren poc temps després.

Quan l'any 1809 els francesos arribaren a Besalú, les tropes s'establiren al monestir de Sant Pere i a la col·legiata de Santa Maria. El monestir i l'abadia eren utilitzats com a quarter i l'església com a magatzem de municions. Per tal de fortificar-se, els francesos enderrocaren el claustre. Els monjos s'havien dispersat, després d'haver posat en lloc segur el mobiliari del monestir. Les relíquies dels sants màrtirs, els objectes de valor i els documents de l'arxiu, foren amagats a Sant Llorenç de Sous.

Les tropes franceses abandonaren Besalú l'any 1813; abans, però, destruïren llurs fortificacions, deixant el monestir força enderrocat. Aviat van tornar l'abat i els monjos; el govern intentà d'apoderar-se del monestir, però l'any 1814 el rei decretà la restitució dels convents. Els monjos s'allotjaren a la casa abacial, car el monestir havia quedat inhabitable. Narcís Domènec, mestre de cases de Besalú, inicià la construcció d'un nou monestir.

L'acta de la visita canònica de l'any 1815 registra que la comunitat constava de nou monjos sacerdots i dos novicis, estudiants del col·legi de Sant Pau del Camp. Sols els quedaven sis calzes, un encenser, un copó, un salpasser i una capsula dels Sants Olis; els busts de plata dels sants Prim i Felicià havien desaparegut, com també una gran quantitat d'objectes. Amb tot, hom restaurava l'església, havia estat recompost l'orgue, i a fi d'obtenir recursos per a la construcció del monestir, l'abat obtingué, per un decret reial de l'any 1816, la incorporació del priorat de Palesa.

A. Séquestra obtingué les següents dades de les rendes líquides anuals del monestir en el registre del Sagrat Definitori: abadia, 5 926 ptes; cambreria, 595; cambreria de Sant Quirze, 226;

candeleria, 226; sagristia, 13; almoïneria, 59; infermeria, 40; pia almoïna, 108; obreria, 214; total 7 447 ptes.

L'abat Rocabrúna gaudí d'una gran estima i popularitat a Besalú. Morí als 72 anys, a l'inici de 1835, deixant el monestir de Sant Pere en una situació més que acceptable, després de la llarga època de dificultats que li tocà viure. Les seves despulles foren portades en processó al voltant de la plaça de Sant Pere, amb una assistència multitudinària. Fou enterrat a la tomba comuna dels monjos. Aquesta tomba, la féu construir l'abat Rubió l'any 1763, sota el cor del capítol. La làpida, encara que deteriorada, es conserva actualment al seu lloc original i s'hi pot llegir:

QUOS ITA RELIGIO...

PROFFESSIO VE...

FECIT ESSE GERMA...

UT UNA SEMPER IN D...

ESSE DEBEAT MEUS E...

QUOQUE CORPORA...

SEPULT...

176...

Amand Séquestra ens dóna el text complet: Quos ita religiosa professio vere fecit esse germanos ut una semper in Domino esse debeat meus, eorum quoque corpora nec sepultura separet (1763).

Amb els decrets d'exclaustració foren assaltats diversos convents. A Sant Pere de Besalú no hi hagué, però, incidents greus. La comunitat era formada per deu monjos preveres i dos estudiants. És interessant de transcriure el testimoni de dos contemporanis, Ignasi March i Josep Torrent, que recull A. Séquestra: "Habitaven la casa nova anomenada dels Claustres partida en cinc habitacions. A la part oriental s'hi estava el camarer i els altres monjos, dos a cada casa, els estudiants a l'abadia i el sagristà a la casa junt a l'absis de l'església. Tenien criats pel servei i cap dona podia entrar a la clausura. Els claustres havien estat destruïts pels francesos però encara es veïen trossos de columnes i capitells. Els monjos començaven les oracions a les nou i després de l'ofici pujaven al capítol... Les funcions de Sant Pere eren molt lluïdes perquè hi havien ornaments rics i joies molt bones... La casa de l'abat era la més bonica de Besalú, tenia cinc balcons sobre la plaça, una escala espaiosa de pedra picada i un mirador al migjorn. Aquí hi havia la biblioteca, l'arxiu, el notariat de la vila, una capella i una gran aula ornada amb pintures bíbliques".

La supressió del monestir

El mes de juliol del 1835, un grup de fanàtics de Tortellà intentà assaltar el monestir, però foren dispersats pel sometent. En ésser avisats que es preparava un complot per a atacar el monestir, els monjos confiaren els objectes de l'església i mobiliari a certes famílies de confiança. Es tractava de les famílies de Llaudes, Riera, Barbon, Cormari i Coromines.

A l'agost els monjos foren informats oficialment pel governador que havien d'abandonar el monestir, en compliment del decret del 25 de juliol. El 26 d'agost, el sagristà Llorenç Puig lliurà l'inventari de Sant Pere de Besalú a Joan Novellas, comandant d'armes de Besalú, el qual en féu aixecar acta notarial. En l'acta consta que l'oficial preguntà al sagristà per les joies pontificals i d'altres objectes de valor; aquest declarà que "no sabía hubiesen ecsistido todas estas prendas ni menos su paradero". Protestà l'oficial i digué que "si más encontrare los continuaría en el presente inventario, o formaría otro de nuevo". Segons la tradició local, recollida per A. Séquestra, els darrers monjos de l'abadia de Besalú foren: Pere Jordà de les Preses, prior; Josep Nouviles de Castelló, Eudald Pasqual d'Arbúcies, Josep Tort de Vilafranca del Penedès, prior de S. Domingo; Joaquim de Noguer de Sagaró, piater; Antoni Rovira de les Preses, obrer; Josep Plandiure d'Argelaguer, almoïner; Llorenç Puig de Mataró, sagristà; Pelegrí Gallifa, infermer; Pere Gamissans i Anton Plans.

El monestir després de l'exclaustració

L'any 1843 l'ajuntament de Besalú obtingué del govern la cessió de l'església i de la casa abacial, i el bisbe de Girona donà permís per obrir-la al culte, sota la jurisdicció del rector de la vila. S'hi efectuaren restauracions, tot i que calgué enderrocar la cúpula del campanar perquè era en perill de caure. L'any 1860 el municipi cedí l'església a una comunitat de religioses del Sagrat Cor de Maria, però hagueren de fugir en esclatar la guerra civil (1868-1874). Els voluntaris (cipaios) establiren guarnició a l'abadia i ocuparen l'església, amb la greu deterioració consegüent, a més de profanar la tomba comuna dels monjos, de la qual només respectaren el sepulcre de l'abat

Rocabruna. Foren expulsats de Besalú per un destacament carrií (març del 1874), que començà a enderrocar l'abadia, que quedà, a la fi, totalment destruïda.

Després de la guerra el temple fou reparat novament i s'hi vetllaren les sagrades relíquies.

L'església quedà com a sufragània de la parroquial de Sant Vicenç.

L'any 1909, durant les persecucions religioses a França, Besalú acollí una comunitat benedictina de l'Encalcat i l'instal·là a l'antiga casa dels monjos claustrals, cedint per a les funcions religioses l'església de Sant Pere. El monestir recuperà, bé que per poc temps, el seu passat monacal. L'any 1916 se celebrà encara a Sant Pere de Besalú, una setmana de cant gregorià, amb l'assistència del bisbe de Girona i un gran nombre d'eclesiàstics. Després de la Primera Guerra Mundial els monjos retornaren al seu monestir.

L'arxiu del monestir s'havia dispersat i, en bona part, perdut després de la desamortització.

L'any 1939 foren cremades les imatges i el mobiliari a l'interior del temple. L'incendi, que destruï les pintures i la decoració del presbiteri, de l'època de l'abat Rubió, si bé no afectà l'estructura del temple, sí que danyà greument algunes parts de la seva notable escultura.

Actualment, l'església de Sant Pere de Besalú és sufragània de Sant Vicenç i s'hi celebra culte cada diumenge. Les relíquies dels sants Prim i Felicià són custodiades a la parròquia i es traslladen al monestir cada 24 de setembre, dia de la festa dels màrtirs. (MGA)

Església

De l'antic conjunt monàstic, després de desaparèixer-ne el claustre al segle XVIII, només resta l'església i algunes dependències d'èpoques posteriors.

L'edifici té una planta de tres naus, amb la central d'unes dimensions més grans, amb un transsepte als extrems del qual sobresurten, un absis central amb deambulatori i tres nínxols inscrits al mur exterior d'aquest absis.

Planta, a escala 1:200, de l'església, edifici de tres naus amb un absis central vers llevant envoltat per un deambulatori majestuós.

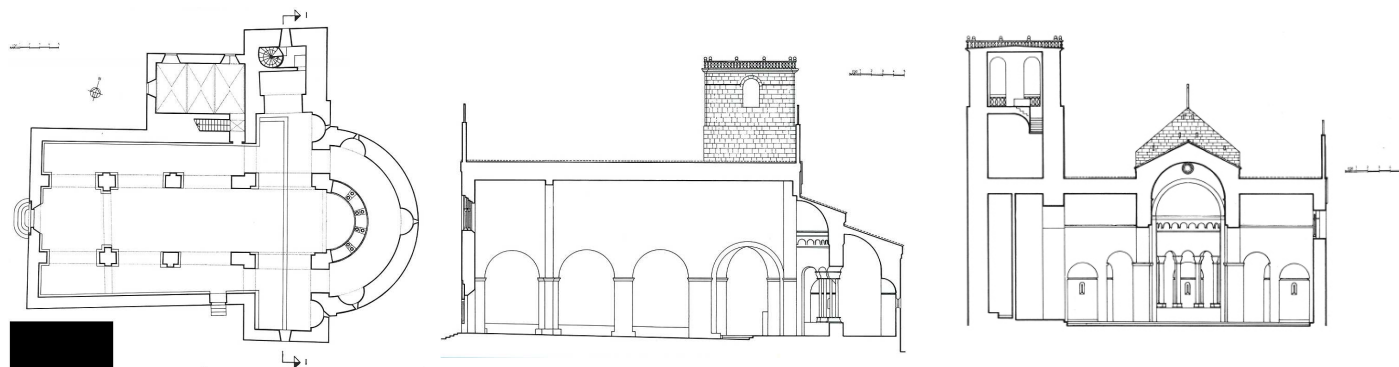
J. ALBESA-SERVEI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Secció longitudinal de l'església, a escala 1:200.

J. ALBESA-SERVEI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Secció transversal de l'església, a escala 1:200.

J. ALBESA-SERVEI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

La nau principal ha estat coberta amb una volta de canó de mig punt i les naus laterals amb voltes de quart de cercle. Tres arcs de mig punt fan la comunicació entre les naus. Aquests arcs reposen damunt uns pilars de planta quadrada. Dels quatre trams en què es divideix la nau principal, només en el més proper a la façana de ponent de l'església hi ha un arc former; s'observa també l'arrencada d'un altre arc de reforç als dos pilars del tram següent. Una cosa semblant succeeix a les naus laterals, en les quals hom pot veure indicis de l'existència d'arcs de reforç als dos primers trams, dels quals n'hi ha un al lateral dret, i dels dos arcs torals que marquen el punt de trobada amb el transsepte. Aquest comprèn una absidiola semicircular, oberta al gruix dels murs orientals dels seus braços. La volta del transsepte és de mig punt i cobreix aquest element a una menor alçada que a la nau central. Dos arcs de mig punt donen accés des de la nau als braços del transsepte.

La conca absidal que cobreix l'absis central reposa damunt unes voltes còniques, les quals es recolzen damunt columnes amb capitells esculpits. Un plint semicircular recull els quatre parells de columnes que formen l'hemicicle absidal(*). A l'exterior d'aquest transcorre l'àmplia girola, resultat de la prolongació a l'absis de les naus laterals. En aquest deambulatori cobert per una

volta anular, la directriu de la qual és de quart de cercle, s'obren al gruix del mur tres capelles de dimensions iguals a les que hi ha situades als braços del transsepte.

L'ornamentació interior es limita als capitells de l'hemicicle(*), la línia d'imposta d'arrencada de les voltes i la cornisa que marca el començament dels arcs.

Les finestres que il·luminen l'edifici són d'una gran senzillesa: de doble esqueixada i espitllera simple, les que hi ha situades a les absidioles, a la nau central (tres al costat dret) i als laterals (tres a cada costat i dues als peus de la façana). Totes contrasten amb el gran finestral de la façana principal, l'estructura del qual s'assembla a la utilitzada als pòrtics, amb dobles arquivoltes sobre petites columnes amb capitells esculpits. Dos grans lleons se situen a cada costat del finestral i li donen una major presència(*). Completa la decoració exterior la línia de cornisa en la qual corre un fris de dents de serra sobre mènsules, al mur de la nau central, i al pis d'arcuacions de tipus llombard, a l'absis central.

Més senzilla és la porta principal, que té una llinda i és inscrita en una arcada de mig punt amb un lleuger intradós que reposa sobre dues petites columnes.

Vista exterior de l'església, amb la façana de ponent.

J. M. MELCIÓ

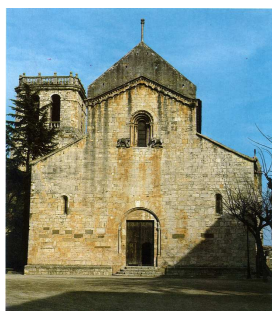
Vista exterior de l'església des de llevant, amb la capçalera, en la qual destaca, com a peça principal, el deambulatori.

J. M. MELCIÓ

Vista interior de la capçalera, amb una perspectiva del deambulatori.

F. TUR

Vista interior de l'església, amb la nau central i la capçalera al fons. F. TUR

La volumetria de l'edifici s'ajusta al sistema estructural utilitzat: volta de mig punt a la nau central i de quart de cercle a les naus laterals. S'acusa la diferència d'alçada entre les naus, bé que d'una manera menys evident que a l'església veïna de Sant Vicenç de Besalú. Aquesta característica fa que calgui relacionar-la amb altres esglésies de la comarca que utilitzen aquest tipus de solució, també perceptible en esglésies franceses de la Provença i l'Alvèrnia, com és ara Sant Joan les Fonts, malgrat que en aquest cas la superfície del mur és molt petita i no permet la il·luminació directa de la nau central.

El volum exterior es completa amb la prolongació del transsepte i el joc de doble coberta de la capçalera, que devien constituir bàsicament la construcció romànica. Amb posterioritat foren adossades al braç de tramuntana del transsepte unes dependències i el campanar, al qual hom accedeix des del braç septentrional d'aquest transsepte.

Igual que a l'església de Sant Vicenç de Besalú, la utilització de grans blocs de pedra picada dota l'edifici d'una major uniformitat i presència, característiques del segle XII, i accentua la cura de l'acabat del parament més que no pas la mateixa articulació compositiva.

La concepció de l'interior de l'edifici també és similar a l'antiga església parroquial quant a l'extremada senzillesa ornamental i a l'ènfasi amb què ha estat tractat l'eix longitudinal. És un fet que s'observa d'una manera més evident a l'església de Sant Pere a causa de les seves mateixes proporcions.

L'escultura que apareix a l'exterior de l'edifici, inexistent a Sant Vicenç, assenyala la presència de diverses influències foranes dins el corrent decorativista que afecta també les altres dues esglésies de Sant Vicenç i Santa Maria(*). Aquesta influència forana sembla confirmar-se en la mateixa planta de l'edifici, la qual, a judici de J. Puig i Cadafalch, és el resultat de la influència exercida pels monestirs francesos sobre els de Catalunya. Aquest mateix autor considera que Sant Pere és la combinació d'un absis francès, concretament el d'una església de la Xampanya, amb una volta de canó(*). En aquesta comparança feta per J. Puig i Cadafalch de les dues esglésies prevalen les

diferències per damunt les similituds. Es tracta de la utilització d'un element, el deambulatori, àmpliament difós a França, bé que amb unes diferències notables. Sant Pere de Besalú apareix com un edifici més compacte, en el qual pren un relleu especial el volum únic de l'absis central en contraposició amb la multiplicitat de les absidioles i les capelles radials, les quals donen lloc a una major fragmentació a l'exterior de les capçaleres característica de les esglésies i monestirs francesos contemporanis.

Per a K. J. Conant, la influència francesa a Catalunya pot ésser seguida a través d'un element ben poc freqüent a Catalunya com és el deambulatori, present només a les esglésies de Sant Joan de les Abadesses i Sant Pere de Besalú. El cas de Sant Joan de les Abadesses en el seu estat original sembla respondre a un model més típicament francès, amb la incorporació de capelles radials amb decoració escultòrica a la manera francesa. Per al mateix autor, a desgrat de la incorporació d'aquest element, no sembla pas que tingui un aire francès. Una cosa semblant succeeix, bé que d'una manera més evident, a Sant Pere de Besalú(*). La particular concepció del seu deambulatori s'allunya totalment d'aquesta tipologia i hom no pot pas deixar de considerar la seva relació amb deambulatoris més arcaics, com el de Sant Pere de Rodes. (JLAV)

Capitells

Capitell núm. 1 de la girola. És un exemplar derivat del corinti, amb dos registres de fulles i amb volutes als angles. J. M. MELCIÓ

Capitell núm. 2 de la girola. És un exemplar zoomòrfic, amb parells d'animals enfrontats, els quals es mosseguen l'extrem de les ales i tenen el cap comú als angles. J. M. MELCIÓ

Capitell núm. 3 de la girola. És derivat del corinti. Té les fulles d'acant més ben treballades i a la part superior de la cara i al centre hi ha una flor de sis pètals amb un botó central. J. M. MELCIÓ

Una de les cares del capitell núm. 4 de la girola. Presenta dos personatges, un d'ells amb corona reial. L'altre, a causa de la cabellera, sembla una dona. J. M. MELCIÓ

Una cara del capitell núm. 4 de la girola. Presenta unes figures dretes, una de les quals, amb el cap cobert i un vestit folgat, sembla dur un arc damunt l'espatlla. J. M. MELCIÓ

L'església de Sant Pere de Besalú conserva al seu interior un dels conjunts més notables i interessants d'escultura romànica dintre l'àmbit català. Distribuïts en la singular girola que envolta l'altar major i a dues finestres del mur meridional, presenta una sèrie de capitells vegetals i figurats que més d'una vegada han cridat l'atenció dels historiadors(*). Hom estudiarà només l'escultura de la girola, bé que caldrà fer referència tant a l'escultura que decora les finestres com a la que ha estat més estudiada fins al present i que és situada als peus de la nau, a la porta.

Abans de descriure la girola i la seva ornamentació convé advertir sobre el mal estat d'alguns elements, arran de l'incendi de l'any 1936, els quals han estat restaurats posteriorment. Tenen un gran valor per a l'estudi de conjunt dels capitells i les bases fotografies antigues, publicades per J. Puig i Cadafalch i tornades a editar recentment. Actualment la majoria dels capitells han perdut una part de la seva figuració, per la qual cosa qualsevol aproximació estilística i iconogràfica ha d'ésser per força feta amb cautela.

Un plint alt, limitat per grossos pilars, circumscriu l'espai del presbiteri. Damunt seu s'aixequen quatre parells de columnes geminades de fust gruixut, coronades per capitells i uns àbacs senzills o cimacis. Damunt seu recolzen cinc arcs de mig punt dels quals arrenca la mitja volta de l'absis. El conjunt és completat per petits arcs cecs, els quals són suportats per petites mènsules esculpides i dues motlures de dents de serra.

El més notable són els capitells(*). N'hi ha de corintis, zoomòrfics i historiat. El primer parell, al costat de tramuntana del presbiteri, és format per un capitell corinti i un de zoomòrfic. El corinti (núm. 1), igual que els altres dos de la sèrie, tenen una factura excel·lent: dues fileres de grosses fulles carnosos són acabades per unes volutes que s'uneixen a l'angle del capitell. Una tercera fulla d'acant neix entre les dues volutes. Tot el conjunt és coronat per una peça tallada en entrants i sortints, ornamentada amb entrellaços.

El capitell del costat (núm. 2) ha estat decorat amb sis animals que ocupen els angles visibles, que comparteixen els caps cada dos i uneixen també els llocs a la part inferior. Van proveïts d'unes potes grosses amb unes urpes que agafen unes cintes perlejades sortides d'una màscara que hi ha situada a la sanefa ornamental d'entrellaç que corona la peça. Els animals exhibeixen una àmplia crina lleonina, unes orelles punxegudes i uns ulls sortints. La posició del cos és estranya fins al punt que, si no fos perquè tots els animals mostren les potes posteriors, hom creuria que cada animal només és obert pel mig. La simetria de composició és duta al màxim. Sota els animals hom pot veure encara restes de fulles d'acant. Les fotografies antigues a què ens hem referit permeten d'endevinar la riquesa ornamental que tenien aquests dos capitells descrits.

El següent parell de capitells es troba molt malmès. Un d'ells (núm. 3) és corinti. Deixant de banda un millor tractament de les fulles d'acant, només contenen una novetat específica que consisteix en un botó en forma de flor de sis pètals. Els angles s'han perdut i amb ells les volutes.

El capitell que fa parella (núm. 4) és historiat. Actualment només li resten els caps de la majoria de les figures, algunes de les quals han desaparegut totalment. A la cara central n'hi apareixen dues. Una correspon amb seguretat a un home, que porta corona reial, barba i mantell. L'altra potser és una dona, per la cabellera, però és difícil d'assegurar. La segona cara del capitell és ocupada per dos personatges amb trets femenins. En la tercera són representades dues figures dempeus. Només una n'és recognoscible: es tracta d'un home, barbat, el qual té una llarga cabellera i va amb el cap cobert i amb un vestit molt folgat i ornamentat. Damunt l'espatlla porta el que sembla ésser un arc. Les dificultats per interpretar l'escena són moltes i potser sigui possible de fer-ho més endavant, a la llum de tota la temàtica del conjunt dels capitells. Cal notar, amb tot, la rica ornamentació de què és dotat tot el capitell: palmetes, flors de quatre pètals i peltes, que encara són visibles.

Una cara del capitell núm. 5 de la girola. A dalt hi ha els tres reis mags, al llit, durant el somni. A baix una dona, sumida en la desesperació davant l'infant que li ha estat arrabassat i mort. J. M. MELCIÓ

Una cara del capitell núm. 5 de la girola. A dalt hi ha representat l'àngel que vetlla el son dels mags i la Fugida a Egipte. A baix, un soldat amb la seva espasa parteix el cos d'un infant en la Matança dels Innocents. J. M. MELCIÓ

Una cara del capitell núm. 8 de la girola amb representació de grius enfrontats, amb el cap comú a l'angle i les potes davanteres erigides sota el dau central. J. M. MELCIÓ

Una de les cares del capitell núm. 6 de la girola, amb la representació d'un rei mag muntat dalt del seu cavall. J. M. MELCIÓ

Una cara del capitell núm. 5 de la girola. A dalt hi ha Herodes, assegut, aconsellat pel diable; a baix una escena de la Matança dels Innocents. J. M. MELCIÓ

Els dos capitells que segueixen són els més interessants i els que justament han atret l'atenció dels historiadors. El que mira al presbiteri (núm. 5) és una gran peça formada per dos registres en els quals es desenvolupen temes relacionats amb l'Epifania. La part superior té tres escenes: Herodes, aconsellat pel diable, el somni dels mags, vetllats per l'àngel i la fugida a Egipte. La part inferior desenvolupa amb un gran dramatisme diverses seqüències de la Matança dels Innocents. El capitell del costat (núm. 6) presenta a les tres cares visibles les figures a cavall dels mags. En aquest capitell han estat respectats al màxim els elements estructurals del clàssic corinti: volutes i fulles d'acant allí on ho permeten les figures. Tots dos capitells han estat coronats per sengles peces amb entrants i sortints molt semblants a les que ja s'han descrit. Aquí han estat ornamentats amb entrelaços i cadenetes ondulades.

El darrer parell repeteix fórmules anteriors. Hom ha combinat un corinti (núm. 7) molt semblant al segon que hem descrit, amb un altre (núm. 8) de figuració animal. Aquí es tracta de grius enfrontats, amb el cap comú a l'angle del capitell, que mosseguen llurs ales amb un voluminós bec d'au. Les seves potes davanteres s'uneixen a la cara central. L'ornamentació es completa amb flors de quatre pètals i entrelaços.

A tot el que hem descrit fins aquí caldria afegir les bases antigues que tenien les columnes i que, llevat d'una que és formada per entrelaços que s'obren en palmetes, han estat substituïdes després de l'any 1939. J. Puig i Cadafalch n'esmentava una, decorada amb el tema de Daniel a la cova dels lleons, i també dues més, esculpides amb motius de caps als angles o amb ornamentació floral. Malgrat que sigui impossible de fer una descripció detallada de les bases, seran un element que caldrà tenir en compte en l'estudi complet de l'escultura(*).

Aquest estudi ha de començar, sens dubte, pel mateix marc arquitectònic en el qual és situat el treball de l'escultor, és a dir, el deambulatori mateix. Sant Pere de Besalú ha estat qualificat, per la seva girola, com un cas únic dintre la geografia romànica catalana. Aquest deambulatori, amb unes petites capelles radials (potser s'escauria anomenar-les, més aviat, fornícules, a causa de l'escassa profunditat que tenen, almenys la central), és separat de l'altar pel conjunt de columnes aparellades que ja hem descrit. Aquesta disposició de la capçalera no apareix pràcticament enlloc més de Catalunya, si exceptuem dos exemples ben coneguts: Sant Pere de Rodes a l'Alt Empordà, i Sant Joan de les Abadesses, al Ripollès. Exemples, d'altra banda, que són esporàdics i problemàtics, la filiació artística dels quals és encara per definir d'una manera categòrica. A més, les petites capelles radials i els absis del transepte recorden la distribució plàstica de les esglésies de pelegrinatge, sense que arribin a imitar-ne plenament els models. Tot plegat ens porta a pensar en algunes esglésies de França com a punt de referència per a la capçalera de Besalú, referència que ha d'ésser contemplada dintre l'eclecticisme propi del romànic català de la segona meitat del segle XII, a la qual cosa cal afegir allò que M. Durliat anomena "un cert aire d'exotisme".

La vinculació de Sant Pere de Besalú al monacat benedictí permet, potser, una aproximació a una de les solucions arquitectòniques aportades pels cluniacencs, com és ara la girola amb columnes i capitells decorats. Sigui com vulgui, és ben sabut que l'any 1003 l'església de Sant Pere rebé les relíquies dels sants Prim i Felicià i que l'any 1160, quan fou refeta l'església, la girola probablement fou acomodada al culte de les relíquies. Amb tot, sembla que hi ha una diferència que marca les distàncies amb altres esglésies benedictines. Aquí les columnes es troben damunt un podi alt i, a més, són aparellades, en una disposició que no és pas habitual en els deambulatoris més coneguts. J. K. Conant ja féu notar el seu parentiu amb la disposició dels claustres catalans de final de segle(*).

Tot seguit interessa qüestionar les possibles relacions, existents o no, entre l'escultura de la girola i la de la resta de l'església. La façana de Sant Pere, la porta i la finestra alta, contenen un repertori esculpit famós i ben estudiat. La historiografia ha estat gairebé unànime en atribuir-li unes característiques que fan referència a l'escola rossellonesa que florí i s'expandí durant la segona meitat del segle XII, referències que també s'han d'estendre a alguns elements de l'escola de Ripoll. Però, segons la majoria dels autors, res d'això no pot ésser aplicat a la girola(*).

No obstant això, caldria plantejar-se novament el problema a la llum d'alguns detalls estilístics i iconogràfics. Hom es pot aturar en un dels capitells zoomòrfics. La disposició dels animals, que es mosseguen les ales amb el bec, en recorda d'altres de la mateixa factura que hi ha a la tribuna de Serrabona(*). En totes dues obres hi ha una mateixa disposició plàstica de les figures i de l'ornamentació i, bé que es tracta d'uns motius molt estesos en el romànic, alguns detalls es corresponen exactament. Altres aspectes, com és ara la coronació dels capitells mitjançant una

peça amb entrants i sortints, ben ornamentats, també es troben en totes dues obres. Amb tot, la finesa i la qualitat d'execució de la tribuna de Serrabona limita àmpliament les similituds amb Besalú. Uns altres elements, com les màscares que apareixen en mènsules esculpides, podrien recordar-ne també d'altres de Serrabona, tot i que les coincidències són més petites.

L'altre capitell zoomòrfic de Besalú també té una certa similitud amb algun capitell de l'esmentada tribuna, però les línies d'execució són clarament diferents, malgrat que calgui tenir en compte la qualitat del material, sens dubte més rudimentari, a Besalú. Al nostre entendre, aquests dos capitells poden inscriure's en el corrent escultòric que envaí el Principat al segon terç del segle XII i que produí obres d'un cert eclecticisme, difícil de precisar.

Un altre punt de correspondència amb el Rosselló o els seus derivats pot trobar-se en els capitells corintis de la girola de Besalú, els quals han estat relacionats amb els de Santa Maria de Lledó. En tots ells la doble filera de fulles d'acant i la forta atracció del desbastat vers els angles del capitell ocupats per les volutes tenen un efecte semblant, bé que a Sant Pere de Besalú sembla endevenir-se una mà més traçada. Hom pot recordar també els capitells de Santa Maria de Cistella i de Santa Maria de Costoja, que cal relacionar també amb el corrent rossellonès(*).

Amb tot, no creiem pas que sigui el Rosselló el punt de referència més important pel que fa a l'estudi estilístic de l'escultura de Sant Pere. En qualsevol cas convé notar determinades coincidències i posar en relleu així una possible línia rossellonesa d'una influència ben diferent a la que hom pot observar a la façana, a la porta i a la finestra elevada, i també en altres edificis de la mateixa vila de Besalú, com és ara l'església de Sant Vicenç.

Tampoc no sembla que hi hagi cap element de l'escola de Vic-Ripoll que aparegui a l'escultura de Sant Pere. Entre les bases de les columnes hi havia la que ja hem esmentat, amb la representació de Daniel a la cova dels lleons. Ja fa temps que aquest treball fou comparat amb els que sostenien el baldaquí, avui destruït, de l'església abacial de Ripoll. Es tracta de bases grans, amb animals de relleu alt, que cal relacionar amb models italians, ja que és molt difícil trobar paral·lels entre el repertori català, fora de Besalú. Amb tot, X. Barral no creu que aquesta base tingui res a veure amb les de Ripoll, puix que es tracta d'una execució diferent, tant en qualitat com en la mateixa forma de composició. Fins a tal punt és diferent al que hi ha fet al Principat que G. Gaillard la creia d'importació(*).

Si el que hem dit fins aquí ha permès d'apreciar la inserció de l'escultura de Sant Pere de Besalú en els corrents més generals que informen el país durant la segona meitat del segle XII, també, de seguida, invita a plantejar-se la possible influència italiana que ha estat postulada per la historiografia més recent.

El record d'elements d'una arrel clàssica inqüestionable és present en els capitells historiatos de la girola, sobretot en els que representen les escenes de l'Epifania, i no troben cap paral·lel possible entre la producció catalana contemporània. Un d'ells, el de la Matança dels Innocents, és dividit en dos registres. La seva nova composició s'assembla a un fris clàssic historiat i la disposició paratàctica de les figures és la pròpia dels sarcòfags romans. En efecte: les escenes se succeeixen les unes a les altres sense solució de continuïtat, ocupant tota la superfície disponible, i els personatges es mouen amb un notable sentit dramàtic. El desig de narració és tan gran que no ha importat col·locar les corones dels reis en una cara del capitell diferent a la que conté els seus propietaris. Tant els pentinats com les vestimentes apunten, en molts moments, a composicions d'arrel clàssica i alguns detalls, com les ales de l'àngel que vetlla els reis, fan pensar en un cert interès per la profunditat espacial i el motlluratge dels volums.

En aquest sentit encara resulta millor el capitell que representa la cavalcada dels reis mags. Deixant de banda la peculiaritat iconogràfica, hom pot veure aquí una composició que s'acosta molt a la manera de fer clàssica. Es tracta, possiblement, d'una de les millors obres de l'escultura romànica catalana i, per això, és un treball singular. Hom ha respectat l'origen corinti del capitell tot mantenint les volutes i les fulles d'acant allí on això era possible, però alhora l'autor ha sabut insertar les figures dels reis amb una gran proporció i elegància. La cavalleria té un bon dibuix, amb un relleu relativament alt, i permet de destacar la figura del fons de manera suficient per tal de crear una certa impressió tridimensional. Els vestits, amb plec en forma de V, i el pentinat del reis són molt més vigorosos que a les figures del capitell anterior i, bé que han estat realitzats per un mateix taller, possiblement són obra d'una mà més experta.

Caldria plantejar-se, no obstant això, si aquesta influència clàssica és directament italiana, tal com hom ha pretès(*), o bé s'ha fet present a través d'altres centres d'irradiació més propers a

Catalunya, com poden ésser, a més del Rosselló, ja esmentat, el Llenguadoc mediterrani o la Provença. És ben sabut que amb motiu de nous encàrrecs arquitectònics (Seu d'Urgell), apareix una nova aportació italiana al Principat, que inclou també el camp de l'escultura. Hom pot prendre com a punt de referència centres com Cremona, Nonantola, Piacenza o Pavia, els quals, en aquests moments, produeixen les seves millors obres. L'església de San Zeno de Verona representa al timpà de la seva portada una Cavalcada dels reis molt semblant a la que aquí es comenta i, en fi, aquest mateix portal també inclou unes bases monumentals semblants a les de Besalú(*).

A desgrat d'aquestes coincidències, cal notar que qualsevol manifestació de classicisme o similar no ha de provenir directament d'Itàlia. També en altres zones es produí un revival de l'antiguitat en contacte amb obres tardoromàniques i paleocristianes. Les obres del Llenguadoc marítim o, en major grau, la Provença, són referències que cal tenir en compte per al fil de la reflexió. Hom pot parlar concretament de Sant Gèli de Gard o de Sant Tròfim d'Arle com paradigma d'aquest exponent, a més del fet que totes dues estan també íntimament relacionades amb les produccions d'Itàlia. Les portades de les dues esglésies provençals acullen elements ornamentals clàssics al costat d'un enorme repertori d'iconografia cristiana(*).

En primer lloc cal assenyalar els capitells corintis de la portada esquerra de Sant Gèli de Gard. Són els capitells que coronen les grans columnes més exteriors de la portada. A causa del seu detallisme i de la cura amb què ha estat fet el treball, es tracta d'una execució excel·lent. Conté dues files de fulles d'acant ben dibuixades i una tercera que sobresurt entre les dues volutes dels angles superiors del capitell. Tot plegat s'assembla molt al que hem vist a Besalú. Unes fotografies antigues dels capitells de Sant Pere permeten de contemplar el detallisme i l'elegància de la seva execució, que no té parió a Catalunya.

Una base que actualment es troba col·locada al tercer parell de columnes de la girola ha d'ésser inscrita també en el corrent ornamental que J. Bousquet ha qualificat recentment de provençal. Es tracta d'una peça cúbica i ben tallada, que presenta a la cara anterior tres fulles que es cargolen en espiral i finalment s'obren en palmetes de formes diferents. Els seus orígens es troben també al món antic, però el centre de difusió sembla que sorgeix a la Provença i baixa fins al Llenguadoc mediterrani. La seva presència al pontile de la catedral de Mòdena confirma també les relacions d'aquests indrets amb Itàlia(*).

Finalment, una segona base de Besalú amb l'escena de Daniel entre els lleons manté, segons X. Barral, un paral·lelisme amb la portada de Sant Tròfim d'Arle. El relleu és menys pronunciat que en els exemplars italians i la seva similitud amb l'escultura de Besalú és més propera que no pas la dels portals de la Llombardia(*).

D'altres exemples presents a la girola poden ésser explicats bé per una referència al fons romànic comú que s'estengué pel Llenguadoc i Catalunya durant el segle XII, o bé per referència a motius clàssics, els quals es donen al mateix Principat, sense que calgui recórrer a d'altres ambients. La disposició plàstica del capitell de la Matança dels Innocents, en frisos, pot fer referència, molt possiblement, als sarcòfags romanocristians amb què comptava la regió. Alguns escultors de Girona i el seu entorn tingueren com a models aquests sarcòfags o bé foren el resultat d'aquesta tendència(*).

En definitiva, és possible de plantejar la relació amb Itàlia a través d'uns camins rossellonesos o provençals que filtren aquests elements clàssics a través de la pròpia producció.

El treball que es realitzà a Sant Pere de Besalú no tornà a repetir-se, tal com afirma la historiografia, dintre la geografia romànica catalana. Ni els capitells corintis ni els historiatos no semblen trobar un ressò en els tallers que funcionaven en aquests moments i és difícil de posar-los en contacte amb el que s'estava fent o començava a fer-se a Ripoll, Girona, Gualandru, Vic o Sant Cugat. ¿Hom pot parlar d'un únic mestre que vingué a Besalú, féu la girola i després desaparegué? La hipòtesi, sobretot per a la història de l'art romànic feta des d'una òptica biogràfica, tindria sentit però el problema és, creiem, més complicat i només admet unes solucions matisades. Primerament perquè dintre l'escultura de la girola hi ha diferències apreciables d'execució entre els diversos capitells, que fan suposar més d'una mà artesana. A més, no és difícil pensar en diversos tallers treballant a l'església de Sant Pere, tenint en compte la peculiar importància d'aquesta seu benedictina. És molt possible que l'escultura de la girola sigui obra d'un taller i no pas d'un sol mestre i que aquest taller, el primer dels que treballà aquí, inclogués uns bons operaris, formats en ambients francesos i en contacte amb Itàlia. A aquest taller en devia seguir un altre que es trobava més en contacte amb el Rosselló, que fou el que va fer el treball de la façana.

La iconografia del conjunt de la façana té un interès singular. Hi ha tres capitells dedicats a representar fets que tenen a veure amb l'Epifania del Senyor. Els més coneguts són els que hi ha al tercer parell de la girola. El que apareix col·locat a l'interior presenta quatre escenes: Herodes aconsellat pel diable, la Matança dels Innocents, el Somni dels Mags, vetllats per l'àngel i la Fugida a Egipte. Tots ells en una narració ben encadenada, tant des del punt de vista de les fonts literàries com del repertori d'imatges utilitzades en el romànic.

El tema del diable en la Matança dels Innocents aconsellant Herodes ha estat bastant estudiat per a l'època romànica(*). L'escena inclou sempre com a element comú Satanàs situat al costat d'Herodes i parlant-li a l'orella. Els atributs del maligne han estat ben determinats: un aspecte terrible, el cap gran amb un morro pronunciat, el cos contrafet i les urpes ostensibles. La font literària més antiga per a aquesta escena es troba en els evangelis apòcrifs neotestamentaris: Història de Josep, el fuster (VIII, 1-2): "Satanàs donà un consell a Herodes el Gran, pare d'Aquelau, el qual féu decapitar el meu estimat parent Joan. Així ell em cercà per a llevar-me la vida, puix que pensava que el meu regne era d'aquest món". A continuació hi ha la Fugida a Egipte davant la Matança dels Innocents. Aquest text, que era llegit, molt probablement, en la litúrgia de la festa de Sant Josep, n'és influït en la redacció pels apòcrifs de la infantesa i fou utilitzat també en les festes de Nadal. Una altra versió de la història, aquesta àrab, inclou els mateixos elements de la narració(*).

Un estudi recent(*) d'aquest tema ha enumerat els escassos exemples que conté aquesta peculiaritat iconogràfica en el nordoest de la Península Ibèrica, a partir de dos focus diferents: la catedral del Burgo de Osma i l'església de Santo Domingo de Sòria, a més d'altres centres secundaris (San Juan del Duero, Languilla i Santa Maria Magdalena de Tudela). Tots aquests exemplars semblen més tardans que el de Besalú, on la figura del diable ha estat representada amb una gran simplicitat de caràcters, amb l'oblit d'elements tan importants com les banyes, les ales, etc., que apareixen en altres conjunts. Hom pot suposar que a Besalú hi ha un dels primers exemples hispans del tema. La presència del diable com a conseller apareix a l'art català en un altre conjunt escultòric de l'interior de l'església de Santa Maria de Porqueres i a l'escena del pecat original. Fora de la península el tema es troba a Poitiers dintre un cicle tardà de la infantesa de Jesús que inclou des de l'arribada dels mags al castell d'Herodes fins a la Fugida a Egipte. Aquest exemple també sembla posterior al treball de Besalú i d'una línia d'execució totalment diferent.

Algunes altres característiques de la figura d'Herodes (el ceptre acabat en creu o en flor de lis) i la forma del pentinat, tant del rei com del vassall que figura a la seva esquerra, recorden les d'una pàgina de manuscrit que té el seu possible origen a Tolosa de Llenguadoc o al Llenguadoc mediterrani, el qual presenta Cicero, Cató i Cèsar i en el qual la figura d'aquest darrer apareix coronada i amb un ceptre semblant(*).

Continua l'escena de la Matança ordenada per Herodes (Mateu II i Apòcrifs). L'episodi ocupa tot el registre inferior del capitell, la qual cosa permet de donar-li un gran desenvolupament dramàtic que inclou diverses seqüències: dos saigs degollen amb sengles espases uns infants, un cap roda per terra i dues mares expressen el seu dolor estirant-se els cabells o aixecant la mà. El caràcter narratiu de l'escena recorda la peculiar disposició dels sarcòfags paleocristians. Entre les figures cal destacar la femenina que s'estira els cabells amb un gest de desesperació. Es tracta del plany ritual de reminiscències més antigues (per exemple a Ès-Quil: Els Perses, vv 1038-1077, Xerxes es queixa mentre successivament indica que s'ha de malmetre la blanca barba i els cabells)(*). Malgrat que tant els clergues com les institucions religioses s'hi manifestaren en contra, finalment fou en època medieval que cristal·litzà aquesta fórmula. Una altra particularitat iconogràfica està en l'escena en la qual un soldat parteix un nen pel mig i no el degolla. G. Millet va fer referència a una "contaminació" figurativa entre el Judici de Salomó i la Matança dels Innocents que ja es produí al segle VI a l'Evangelari de Rabula(*).

A l'extrem del fris ha estat representada una dona amb un vestit fins als peus. Dissortadament només es conserva en part, però hom pot veure perfectament el gest que fa amb la mà dreta, amb el palmell obert. És un gest de contenció o d'acceptació, molt freqüent en les figures dels sarcòfags romanocristians.

Cal seguir en ordre cronològic el Somni dels Mags mentre reben la revelació de l'àngel. Els tres reis apareixen col·locats en un mateix llit, a la manera habitual de les representacions d'època romànica. Uns exemples similars apareixen a Autun, Sant Tròfim d'Arle i en un relleu de Santiago

de Agüero, a l'Aragó. La composició que creiem més propera a la de Besalú és la d'Arle, que no té els detalls del cobrellit i de les corones que hi ha a Autun o a Agüero(*).

Finalment, aquest capitell completa el cicle de l'Epifania amb la Fugida a Egipte. Maria, asseguda damunt la somera, porta Jesús entre els braços. Porta un mantell folgat (maphorion) i l'Infant té una túnica i un nimbe senzill mentre, amb la mà dreta aixecada, fa el gest de benedicció. Hom diria que ha servit de model una Maiestas Mariae molt freqüent en l'escultura en pedra o en la talla d'escenes de l'Epifania. Manca la figura de sant Josep, la qual sol ésser habitual en altres representacions romàniques(*).

El capitell del costat presenta a les seves cares els tres reis mags. Les figures cavalquen i miren endavant però amb el tors girat vers l'espectador. Presenten unes mateixes característiques que Herodes: el mateix tipus de barba, cabells i corona. La túnica és coberta per una mena d'esclavina o paludamentum romà nuat sobre l'espatlla dreta. Des del punt de vista iconogràfic no tenen cap peculiaritat, tot i que cal advertir que el normal en l'art romànic és representar l'adoració dels mags i no pas la cavalcada. Uns exemples semblants apareixen al relleu ja esmentat de l'església de Santiago de Agüero o al timpà de San Zeno de Verona, aquest darrer amb una certa similitud amb Sant Pere de Besalú. La migradesa d'exemples en l'escultura en pedra posa encara més en relleu l'originalitat de l'escultura que comentem(*).

Fins aquí els diversos iconogrames s'identifiquen amb relativa facilitat per la seva presència freqüent en el repertori romànic. Un capitell que hi ha situat al segon parell de columnes és més difícil d'interpretar a causa de l'estat fragmentari en què es troben les figures. Gràcies a les magnífiques fotografies antigues publicades per Coromines hom pot fer algunes aproximacions, malgrat que siguin parcials. En una de les cares hi havia quatre personatges, distribuïts en dues parelles (home-dona) i una figura femenina al centre. Les parelles s'abracen i la figura central, mirant endavant, sosté un ventall de tipus oriental. Actualment només són visibles dos caps, que corresponen a la figura del centre i a una de lateral. El peu de les fotografies a què ens hem referit identifica l'escena com les Esposalles de Sant Josep(*).

En principi sorprèn la duplicitat de parelles que hi havia al capitell. Una d'elles podria ésser el símbol d'aquestes esposalles, però l'altra ja es fa més difícil d'identificar. Com sigui que ningú, que sapiguem, ha proposat una solució satisfactòria, ens permetem d'apuntar dues possibilitats. La primera pot fer referència a l'episodi històric ja esmentat de la Història de Josep, el fuster, on és explicat el doble matrimoni de sant Josep: un d'ells amb una santa dona que li donà fills i filles (II, 3) i el segon amb Maria, esdevinguda Mare de Déu (IV, 1-6). La segona possibilitat, al nostre entendre més satisfactòria, consistiria a admetre que al costat de Josep i Maria han estat representats Joaquim i Anna, pares de la Mare de Déu. L'abraçada d'aquests davant la Porta Daurada del Temple fou considerada com un símbol de la concepció sense màcula de Maria. L'abraçada de Maria i Josep pot ésser també una exemplificació simbòlica de la concepció virginal de Jesús. El gest de l'abraçada com a una imatge de concepcions miraculoses té una tradició molt antiga i, segons A. Grabar, ha estat utilitzada també per diverses cultures no cristianes. La literatura dels Apòcrifs podria també ésser present aquí (Llibre de la Nativitat de Maria, III, 4)(*).

Com sigui que la festivitat litúrgica de Sant Josep és força tardana(*), sembla més procedent inclinar-se per una representació simbòlica de les dues parelles que no pas parlar d'un iconograma dedicat al pare legal de Jesús, el qual moltes vegades sol ésser suprimit de les representacions de la Nativitat per tal de remarcar millor així el poder de Déu i la directa paternitat divina de Jesús. Sigui com vulgui, qualsevol interpretació donada a aquesta escena és insatisfactòria, tenint en compte l'escassetat d'exemples semblants en el repertori romànic, necessari per a la comparança. La cara central d'aquest mateix capitell presenta dues figures dempeus. L'una, un home amb barba, porta una corona reial, i l'altra sembla una dona. També aquí les possibilitats d'interpretació són diverses. Dintre la iconografia alt-medieval hi ha dos personatges que són representats normalment amb corona reial, a més dels mags: David i Salomó, els reis de l'Antic Testament que tingueren tanta importància en la genealogia reial de Jesús. David sol apareixer freqüentment a l'àmbit llenguadocià. Gairebé sempre ha estat representat assegut, amb les cames creuades de manera característica i tocant l'arpa. Des de Tolosa de Llenguadoc fins a Compostel·la aquesta sol ésser generalment la disposició plàstica d'aquest iconograma.

De tota manera aquí potser es tracta més aviat de Salomó en l'escena de la seva trobada amb la reina de Saba, tema que sol anar unit amb freqüència al de l'Epifania dels Mags. S. Moralejo(*) ha fet notar la varietat d'elements que caracteritzen aquest tema: Salomó acostuma a ésser

representat dempeus o assegut, amb corona i acompanyat d'alguns servidors, entre els quals generalment figura un escuder que podria ésser el que hi ha a l'altra cara del capitell. La reina de Saba, generalment sense corona, es fa acompanyar de serventes i sosté amb la mà un vas amb els perfums oferts al rei. L'estat en què es troba el capitell impedeix de veure amb claredat què és el que duia la dona a les mans, però l'estructura del capitell sembla que ho deixa entreveure amb una certa facilitat. Els exemples que tenim per contrastar són pocs i, en qualsevol cas, ofereixen unes versions més narratives que les que podem veure aquí, sens dubte a causa del petit espai que té el capitell en comparança amb les miniatures en les quals ha estat representat el motiu (Bíblia de Rodes, Hortus Deliciarum, Bíblia de Burgos). Aquest tema literari és antic i apareix ja als poemes d'A. Prudenci (Dittochaeon XXI), de difícil interpretació, però que incorporen el sentit al·lègic que fou fonamental a l'edat mitjana. Si es tracta o no d'un tema establert al segle IV dependrà del valor històric que hom vulgui donar als versos de Prudenci(*).

Les fórmules adoptades fan referència en primer lloc a l'Epifania, de la qual no seria més que un calc iconogràfic per tal de fer sensible la correlació tipològica establerta entre aquests dos episodis per a l'exegesi cristiana. Per als Pares de l'Església, els Mags són els "primers que han estat cridats entre els gentils". El seu viatge no és altra cosa que la imatge dels gentils que van a la recerca de l'Església. La visita de la reina del Sud representa la prefiguració veterotestamentària de l'episodi dels mags(*).

Cal fer notar també la correlació que hi ha entre el passatge del judici de Salomó i el de la Matança dels Innocents, dintre el context antitètic que agrada a la tipologia exegetica medieval.

Si la interpretació realitzada aquí és correcta, hom es trobaria davant un dels migrats exemples del tema en el repertori hispànic. En efecte, cal observar, tal com fa S. Moralejo, que abans de l'any 1150 només han aparegut quatre versions del tema: l'esmentada de Prudencia, la pàgina de la Bíblia de Rodes, una pintura mural de la catedral de lo Puèg i una pàgina del manuscrit del De Fide, provinent de Saint-Evroult. Després de l'any 1150 els exemples són innumbrables i anul·len en certa manera la preponderància dels temes davídics tan importants anteriorment. Tot plegat dona un renovat valor iconogràfic al cicle del deambulatori de Besalú.

Resta per comentar, finalment, la presència d'animals fantàstics als capitells que ocupen els extrems de la girola(*). Tothom sap que aquests animals tenen més d'un significat, segons el lloc de l'edifici en què es troben representats. El lleó canvia la seva semàntica des del seu caràcter de guardià de les coses sagrades fins a esdevenir un símbol de Jesucrist. Aquí en primer lloc pot tenir una funció de guardià de santuari, un tema acceptat en la iconografia general i molt freqüent en el romànic, en finestres, portes, sòcols i també capitells dels presbiteris (Cervatos, Castañeda, entre d'altres), o fins i tot en tombes reliquiari (Sant Hilari de Poitiers, capitells del presbiteri), i també a la mateixa façana de Sant Pere.

Els grius són una combinació de dos animals de la màxima categoria: el lleó, rei dels quadrúpedes, i l'àguila, dominadora de les aus. Força i intel·ligència unides en el desenvolupament d'una alta funció: força activa i potència màxima de vigilància. També com a guardià de les coses sagrades és freqüent en el romànic i, possiblement, sigui aquesta la seva funció.

Amb tot, la manera d'enfrontar parelles de lleons i grius potser té a veure amb la voluntat de representació simbòlica que ja feia notar Hipòlit de Roma (Demonstrat. 6), la qual fou ben acceptada durant l'edat mitjana, i que atribueix al lleó la doble valència de Crist-Anticrist com a símbol del bé i del mal, dualisme que es presta per tal com els caps dels animals s'acosten fusionantlos fins a tenir una única testa, col·locada a l'angle del capitell. Tot això s'adiu amb el programa que ha estat fet a Besalú, en el qual les forces del mal (Herodes-Matança) es contraposen als esdeveniments que presenten Jesús com el salvador del món.

Daniel a la cova dels lleons és una síntesi simbòlica també de l'enfrontament del just amb el maligne i de la victòria final de l'home ajudat per Déu. La representació té un origen funerari (amb precedents literaris en la Comendatio animae: "Sicut liberasti Danielelem de lacu leonum")(*), i amb aquest significat ha estat utilitzat des d'època paleocristiana. La seva presència en llocs destinats a relíquies és molt freqüent, per la qual cosa cal acceptar com normal la inclusió del tema en el presbiteri de Besalú, destinat a contenir les relíquies dels sants Prim i Felicià.

L'existència d'un ampli programa iconogràfic a la girola de Sant Pere de Besalú es fa evident després de tot el que hem exposat. Amb tot, la limitació dels temes a aspectes molt concrets del cicle de l'Epifania ens porta a creure que aquests devien ésser completats amb d'altres de representats en el mobiliari litúrgic. Un primer nivell de lectura de conjunt ens posa davant un dels

programes Pecat-Redempció, tan freqüents en aquesta segona meitat del segle XII. El dualisme històric de la lluita entre el bé i el mal restaria evident en el paral·lelisme Herodes-Matança, Mags-Manifestació de Jesús, i el seu corresponent anunci en l'Antic Testament amb la visita de la reina de Saba a Salomó. L'abraçada de Josep amb Maria a imatge de la de Joaquim i Anna al temple (novament aquí adquireix relleu la figura de Salomó, constructor del temple, que és l'Església) pot ésser una imatge sintètica i monumental de l'Encarnació i pot substituir, en paraules d'A. Grabar, escenes com és ara l'Anunciació o el mateix naixement virginal de Jesús.

L'amplitud del cicle dels Mags i els abundants detalls narratius han fet pensar més d'una vegada en la influència directa de la litúrgia i, concretament, del drama litúrgic com a leitmotiv de la composició. Amb tot, la més antiga representació que tenim (Acte dels Reis Mags) no inclou entre els seus personatges més que els tres reis, Herodes i dos savis. No apareixen ni l'episodi del Somni dels Mags ni la Matança dels Innocents, malgrat que això no vol dir que no haguessin estat afegits en posades en escena posteriors més llargues i complicades (per exemple l'Officium Stellae, que a França i a la Península Ibèrica incloïa els profetes i d'altres personatges). Els exemples estudiats per I. Forshyt es refereixen a l'Adoració dels Mags, al costat de Maria, Sedes Sapientiae, que aquí no apareix, com els exemples més directament provinents del drama litúrgic. Cal pensar, doncs, que el punt de referència per a l'elaboració del cicle ha estat, sobretot, l'escultura monumental(*).

La datació d'aquest grup escultòric se situa, d'una manera general, en el darrer terç del segle XII. L'any 1160 l'església anterior fou substituïda per una de nova. No hi ha pas motiu per creure en una data posterior a l'any 1170 per als capitells de la girola, si podem suposar que la reconstrucció començà per la capçalera, tal com era habitual. Les característiques estilístiques apuntades, la seva connexió amb tallers ultrapirineus i la complexitat del programa iconogràfic porten a pensar en la dècada 1160-1170 com a data més apropiada. (JVP)

Finestra

Finestra oberta al mur de la façana de ponent, amb una estructura com la d'una portada. A. MAZCUÑAN-J. JUNYENT

A la façana de ponent de l'església de Sant Pere hi ha oberta una finestra, l'estructura de la qual ha estat feta talment com si es tractés d'una porta. Així, hi ha tres plecs que formen una gradació en el gruix del mur, coberts amb uns arcs de mig punt. Un parell de columnes per banda han estat situades a l'interior dels plecs; damunt els seus capitells una pedra cilíndrica, del mateix diàmetre que el fust de les columnes, segueix la curvatura dels arcs. L'arc exterior, ben adovellat, ha tallat la seva aresta de manera que així esdevé aixamfranada. És un típic exemplar que cal adscriure als típics models de portades que durant l'època s'estengueren per la zona oriental d'un costat i altre dels Pirineus i en aquest cas complementat per un interessant treball d'escultura. El conjunt, ben

proporcionat, es completa amb dos magnífics relleus, un per banda, situats a la part inferior de la porta, en els quals han estat representats uns lleons que miren vers l'obertura de la finestra.

L'escultura de la finestra de la façana occidental de l'església del monestir de Sant Pere de Besalú, tot i la importància que tingué aquest centre en l'època romànica i malgrat els estudis que han estat dedicats a tot aquest conjunt, no ha estat mai estudiada en profunditat, si bé tothom n'ha destacat la presència en relació amb el conjunt de l'edifici.

Aquesta finestra fou concebuda a partir del model d'una portada, sense timpà ni mainell, i segueix la mateixa estructura arquitectònica que tenen moltes d'aquestes obertures. És situada també, com la portada principal d'un temple, a la façana de ponent, fet que li atorga un caràcter solemne, augmentat encara per la presència dels dos lleons, esculpits a banda i banda d'aquesta finestra, seguint una tradició d'herència clàssica(*).

A causa de la fondària del bloc dels murs, arquitectònicament la finestra s'obre amb una esqueixada molt marcada, fet que determina l'estructura dels muntants, bastant amples, i la presència de cinc arquivoltes. Als muntants hi ha dos parells de columnes amb capitells que suporten dues d'aquestes arquivoltes, les quals són de secció cilíndrica (concretament la segona i la quarta). Tots aquests elements són profusament ornamentats.

La primera arquivolta, situada més a l'exterior, presenta un complicat motiu geomètric i vegetal, amb un relleu molt pla, format per la successió d'uns rombes que són originats per la simetria bilateral d'unes línies trencades, de les quals parteixen uns elements vegetals. Cal destacar la decoració d'unes palmetes amb un esquema d'arrel clàssica, inscrites en els rombes entrellaçats. A l'exterior, per fora d'aquesta successió de rombes, també hi ha una decoració de caràcter vegetal en les interseccions i els filaments. Marcel Durliat hi veu un motiu comparable al que decora la primera base de la porta de Sant Miquel de Cuixà o bé una motllura de l'església de Santa Maria de Brullà, al Rosselló(*). Hi ha, d'una manera alternativa, uns petits caps de personatges d'identificació difícil, que trenquen la monotonia de l'esquema.

A continuació, la segona arquivolta, que recolza en els capitells més externs, presenta una decoració de cintes ondulades, que s'encreuen i entrellacen d'una manera alternant i simètrica. Els espais que deixa lliures aquest treball d'entrellaçat són decorats amb petits caps o cabotes de claus.

La tercera arquivolta presenta un motiu molt simple, una motllura que imita una soga o corda i que ressegueix tot l'arc, i que es prolonga fins i tot al llarg dels muntants.

La quarta arquivolta, un arc de forma helicoïdal, recolza sobre els capitells més interiors i té una decoració feta a base de cintes o bandes, on alternen petits claus esculpits amb espais lliures entre ells.

La cinquena i darrera arquivolta és decorada amb cabotes de claus a les dovelles que formen l'arc; aquesta decoració també té continuïtat als brancals de la finestra.

Marcel Durliat veu similituds entre la decoració de la tercera i la cinquena arquivoltes amb la que hi ha a la gran portada septentrional de l'església de Vilafranca del Conflent. Segons aquest autor, tota aquesta decoració pertany a la producció en sèrie dels tallers rossellonesos.

La riquesa decorativa de la finestra resta reflectida també, en concret, en el treball dels quatre capitells que la completen.

El primer capitell, el més exterior, a l'esquerra de la finestra, reproduïx un tema figuratiu d'uns grius amb caps de lleons que mosseguen llurs ales. Les potes anteriors d'aquests animals fantàstics surten d'una gola de mida mitjana; les posteriors recolzen damunt l'astràgal o bé contra la cistella. A l'església de Sant Pere de Camprodon hi ha uns capitells amb els quals hi ha un fort paral·lelisme compositiu i temàtic(*).

La riquesa decorativa que hi ha en aquest capitell també es troba al cimaci. L'àbac presenta un motiu geomètric i vegetal tractat amb un relleu molt pla. És un fris format per una successió d'elements vegetals a manera de semipalmetes invertides en florons agrupats.

El capitell que és situat més cap a l'interior, també a la banda esquerra, és, potser, el més simple. Presenta una estructura derivada del capitell corinti. Tal com afirma Marcel Durliat, aquest capitell està estretament lligat amb un capitell amb decoració de fulles de la galeria del monestir de Serrabona. Aquesta decoració consisteix en una gran fulla d'angle, estilitzada i de dibuix lineal, amb un nervi central gruixut, d'on neixen folíols tallats a bisell, lleugerament corbs als extrems. Per sota les fulles, dues volutes s'allunyen per una banda, i per l'altra apareix una rosa central,

que recorda, segons el parer de Marcel Durliat, alguns capitells del monestir de Sant Pere de Rodes.

El cimaci d'aquest capitell és decorat així mateix amb un motiu vegetal, en baix relleu, que imita un fris seguit de fulles i palmetes invertides.

A la dreta, el capitell situat més a l'exterior és ornamentat amb un tema freqüent en el romànic, que apareix en tota l'escultura d'influència rossellonesa. Presenta una decoració animal, distribuïda simètricament a les cares visibles del capitell. Al lloc on habitualment és col·locat el dau central del capitell hi ha un cap. Als angles del capitell, a banda i banda, foren esculpides unes goles de lleó, d'on s'escapen les potes d'una presa devorada. Aquest tema de lluita d'animals fantàstics o de l'existència d'una víctima de llurs goles és freqüent en aquesta zona d'influència rossellonesa. El fons de la cistella és estriat amb bandes diagonals.

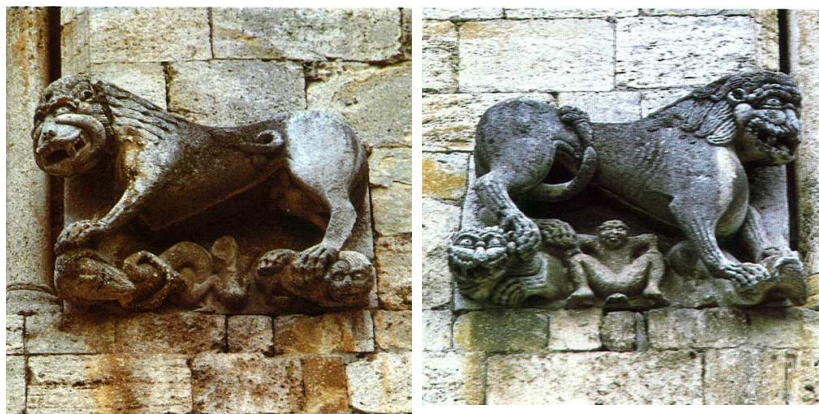
El cimaci d'aquest capitell s'enriqueix també amb motius decoratius de tipus vegetal. El fris segueix un ritme lineal amb una contraposició de sentits. Aquestes formes vegetals es compliquen en la carnositat que adquireixen llurs brots. Aquesta línia única que imposa un recorregut per tota la superfície s'acaba als extrems amb un motiu vegetal floral. També és important la decoració vegetal al capitell situat més cap a l'interior. M. Durliat n'ha trobat paral·lels en un capitell del claustre de Sant Miquel de Cuixà i en els de Prada, on les fulles s'agrupen en dos registres. Un petit cap surt sota el dau central, semblant al que també hi ha en moltes esglésies de la comarca del Conflent. La figura humana, reduïda a un cap, apareix frontalment a la part alta del capitell.

Com als capitells precedents, hi ha un cimaci decorat amb un motiu vegetal en forma d'entrellaçats.

Els cimacis, inclinats, són treballats en llurs superfícies. Dos d'ells tenen uns caps als angles, motiu que Marcel Durliat ha retrobat també a Sant Pere de Rodes.

Els fusts són llisos, de secció cilíndrica. Les bases recolzen damunt un plint de secció quadrada, possiblement decorat amb motius d'angle.

En un gran repertori d'esglésies hi ha reproduïts uns models de portades que segueixen l'estructura d'aquesta finestra. Així, per exemple, a la portada de l'església d'Espirà de l'Aglí, a l'organització de les arquivoltes de la portada de Cornellà de Conflent, a la portada principal de l'església de Vilafranca de Conflent, a la portada de l'església de Llanars, on hi ha la mateixa tipologia d'arquivoltes i uns mateixos motius ornamentals —cabotes de claus— que les revesteixen, a la portada de l'església de Lledó, en aquest cas amb un decoració més complexa, per citar només alguns exemples. Cal insistir, un cop més, en els lligams estrets que hom pot establir entre aquesta finestra i l'escultura de tota la zona del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Ripollès, la Garrotxa, i l'Empordà, especialment a l'hora de cercar els models compositius i formals que la caracteritzen.

Detall dels lleons que flanquegen la finestra de la façana de ponent de l'església. A. MAZCUÑAN-J. JUNYENT

El més excepcional i, segons M. Durliat, la “novetat més important” de la finestra de l'església de Sant Pere de Besalú és l'existència, a banda i banda de l'obertura, de dos grans lleons, un per banda. Aquests animals, col·locats simètricament en relació amb l'eix de la finestra, tenen els cossos girats l'un vers l'altre, de tal manera que apareixen afrontats.

La figura del lleó és caracteritzada sobretot per la cabellera. Aquests lleons no són pas exactament iguals, bé que hagin restat sotmesos a una simetria molt severa. Mentre en el lleó de mà dreta la cua descansa cargolada damunt el dors de l'animal, al de l'esquerra la cua s'enfila entremig de les potes, sota el ventre, fins a la seva esquena. Així mateix, també hi ha, entre l'un i l'altre, petites diferències en la forma de la crinera.

El treball escultòric del conjunt és molt acurat, especialment en el tractament dels ulls i de tot el cap en general, en el tractament de la cabellera (que té uns pèls llargs, estirats sobre els dors de l'animal), o bé en les urpes de les feres. Alguns detalls són marcats amb un fort trepatge, com, per exemple, la nineta dels ulls.

Els lleons, dotats d'una actitud severa i d'un gest violent, són col·locats a cada costat de la finestra, com si rugissin, i claven les urpes damunt els cossos de les figures que tenen dessota i aixafen éssers humans i animals que l'escultor ha col·locat en diverses actituds i que trenquen el fort paral·lelisme dels lleons.

La situació elevada de la finestra i la fragmentació d'alguna de les seves parts són obstacles que dificulten moltes vegades la interpretació de la iconografia. Això no obstant, tot i el mal estat de conservació d'alguna de les figures de la part inferior i la restauració que ha sofert el cap del lleó situat a la dreta de l'espectador, podem fer una aproximació a la seva temàtica.

Tothom ha coincidit a l'hora d'assenyalar el caràcter d'aquesta iconografia. Josep M. Corominas i Jaume Marquès n'identificaren uns lleons que agafen uns rèptils(*). Joaquín Yarza precisa més els motius que hi són representats i esmenta uns "lleons que aixafen éssers humans i animals malignes", Ediciones Cátedra, Madrid 1981, 2a. ed., pàg. 299.">(*). Però només Marcel Durliat s'ha apropat a una anàlisi més acurada, bé que incompleta, de la seva iconografia. Aquest autor parla d'un lleó amb una actitud vigilant que aixafa un monstre que té un cap semblant al seu. El lleó de la dreta trepitja, amb les urpes del davant, la figura d'un home, segons M. Durliat, estranyament presoner d'una serp que s'entortolliga al seu cos. Identifica també la figura d'un simi, en una actitud d'atlant "no justificada", assegut sobre una fulla en forma de petxina i que recolza els braços damunt els genolls, just al nivell del pit(*).

El lleó és un animal freqüent en el repertori romànic i pren significats diferents. La Bíblia admet la seva plurivalència i la iconografia també. En el cas de la finestra de la façana de ponent de Sant Pere de Besalú, però, el fet de situar un animal com el lleó en una zona d'entrada té, sens dubte, un fort contingut simbòlic. Com a guardià d'un temple, el lleó, amb els ulls oberts, ha estat ja des de l'antiguitat símbol de fortalesa i vigilància(*). Amb la seva actitud es converteix en una imatge devoradora del mal i de l'home immers en el pecat. Tot aquest món de condemna i de pecat és representat a la zona inferior de la finestra. Els animals i l'home que són trepitjats per les urpes del lleó simbolitzen el mal i la mort.

El lleó que apareix a mà dreta de la finestra, segons la visió de l'espectador, trepitja amb les potes del darrere la figura d'un animal d'aspecte monstruós i de mides més petites, que pot ésser de la mateixa família dels felins, a causa de la seva semblança amb un lleó petit. Segurament es tracta de la representació d'un lleopard.

El lleopard té un caràcter negatiu, com diu el salm 91,13: "trepitjaràs lleopards i escurçons, passaràs sobre lleons i serpents". Aquest és un salm dedicat a la protecció del just i fidel de Déu contra tots els perills i possibles tribulacions.

La representació següent, situada sota el lleó de la dreta, és de tema també moralitzant: és l'home presoner de la serp. L'home que s'ha separat i allunyat del seu Salvador i no ha escoltat les seves paraules: "Fuig del pecat com d'una serp, si t'hi acostes et mossegarà" (Eclesiàstic 21,2). La iconografia en aquest cas és clara. La serp mossega el cos nu de l'home pecador, que a la vegada cobreix amb les mans la nuesa del seu sexe. L'home lliurat com a presa al monstre és símbol de l'infern que amenaça d'ençà del primer pecat(*). És una clara imatge de l'ànima pecadora.

Entre aquestes dues imatges sembla que s'identifica la representació d'un amfibi. Tot i que la figura és en part fragmentada, s'endevina, però, la posició característica d'aquest animal, segurament un gripau. El gripau és considerat l'aspecte invers i infernal de la granota. Li correspon el mateix significat simbòlic, però amb un sentit negatiu. La missió d'aquest animal és precisament la de trencar la llum astral mitjançant una absorció que els és peculiar. El gripau ha estat relacionat amb el basilisc a causa que tots dos tenen una mirada característica(*). Aquest animal es converteix, així doncs, en un símbol portador de la mort i de la foscor. Amb el pecat l'home s'allunya de la llum (Joan 8,12) i camina a les fosques(*).

A la banda esquerra de la finestra i de fora endins, les figures que hi ha sota l'altre lleó insisteixen en aquest tema de la lluita de les forces del bé contra les forces del mal, per tal d'enriquir-lo.

El lleó, un altre cop, trepitja amb les potes posteriors un lleopard que, com ja s'ha esmentat, simbolitza la força del mal i les temptacions de l'home. Aquesta idea apareix repetida quan el lleó trepitja amb les seves urpes de davant una serp o un escurçó, el qual s'entortolliga entre les seves

potes. S'insisteix novament en aquesta representació en allò que diu el salm 90, 13: “trepitjaràs lleopards i escurçons”(*).

Entre aquestes dues imatges hi ha la representació d'un ésser burlesc, que treu la llengua enfora i té una actitud burlesca i un somriure sarcàstic(*). Marcel Durliat parla d'un atlant. Mésaviat, però, podem pensar en la representació d'un simi. “A l'art cristià la figura del simi ha estat utilitzada per a simbolitzar el pecat, la malícia, l'astúcia i la luxúria. Pot simbolitzar també l'ànima mandrosa, cega, cobejosa i pecadora de l'home”. És la personificació del dimoni i també dels vicis(*).

El lleó, en canvi, és símbol de Crist, lleó de la tribu de Judà: “Mira, ha vençut el lleó, el de la tribu de Judà, el rebrot de David” (Apocalipsi 5,5). El lleó que hi ha a banda i banda de la finestra és un lleó fort(*). Sota la forma d'aquest exalta la naturalesa divina de Crist, que restableix la gràcia i destrueix el pecat en el triomf sobre la mort, en la Resurrecció. El lleó pren en aquest cas la significació reial donada pels bestiaris i és vencedor del mal, com Crist en la Resurrecció(*).

D'acord amb tot això, hom creu que aquesta finestra fou organitzada simbòlicament com un arc de triomf: el lleó, com Crist, triomfa sobre el mal i la mort i esdevé un signe salvífic que exalta la virtut, en contraposició amb el mal i amb les passions terrenals que arrosseguen l'home vers el pecat. Tal com diu un bestiari medieval català: “car axí com lo leó, qui devalla de la cima de la muntanyaper gran forsa avall, axí lo nostre senyor Déu devallà del cel en terra, per gran forsa d'amor que hac a la humana generació”(*).

A l'edat mitjana s'atribuí també al lleó un caràcter solar i lluminós, seguint la tradició de moltes cultures primitives; simbolitzà el poder, la justícia, la sobirania(*). El lleó, com Crist, és vencedor del mal i de la foscor, i defensen el bé sobre el mal: “La llum brilla en les tenebres i les tenebres no podran ofegar-la” (Joan 1, 5-6), “Jo sóc la llum del món, qui em segueixi no caminarà a les fosques, sinó que tindrà la llum de la vida” (Joan 8, 12). Aquesta interpretació del lleó permet d'entendre encara més bé la representació que hi ha en aquesta mateixa finestra d'un gripau que, com ja s'ha dit, és símbol de la foscor. La foscor del gripau que es contraposa a la claror del lleó resta per sota d'aquest darrer.

El món medieval manté la tradició d'arrel clàssica de col·locar les esfinxs de lleons a les portes del temple flanquejant l'entrada, per tal d'inspirar respecte o temor al fidel.

Així doncs, com a conclusió, podem dir que el poder didàctic de la representació que veiem a la façana de l'església de Sant Pere de Besalú és clar: s'hi comdemna el pecat. Hi ha un clar rebuig dels vicis. El lleó, com Crist, destrueix aquest món negatiu representat pels animals que resten sotmesos, als seus peus. El motiu central són les referències al pecat i a les maneres de defensar-se'n. L'ànima cristiana, sempre amenaçada per l'enemic que l'empaita —el món terrenal que és representat als peus dels lleons, que simbolitza el mal— troba en Déu la seva salvació —el bé, que és representat pel lleó—(*).

L'escultura de la finestra de la façana occidental de l'església de Sant Pere de Besalú, els motius figuratius i iconogràfics que hi són representats, presenten un cert paral·lelisme amb els d'alguns timpans d'esglésies de la meitat septentrional de la Península Ibèrica. Marcel Durliat afirma que tot el simbolisme d'aquesta escultura de Besalú apareix d'una manera més complexa al timpà de la portada occidental de la catedral de Jaca(*). Aquesta portada també és flanquejada per dos lleons(*).

Paral·lels del mateix tema —el pecat i les formes de defensar-se'n—, també els trobem a la província d'Osca, a la portada meridional de la mateixa catedral de Jaca i al timpà de l'església de Santa Cruz de Serós, i a la de Palència, al timpà de l'església de San Martín de Fromista, etc.

A la façana septentrional de la catedral de Santiago de Compostel·la apareixen dos lleons grans i en una actitud ferotge, l'un a la dreta i l'altre a l'esquerra, que estan sempre mirant les entrades en una actitud vigilant(*).

També a la portada meridional d'aquesta catedral, anomenada de Las Platerías, apareixen dos lleons a cadascuna de les entrades. A més, a la part superior del pilar que separa totes dues entrades hi ha dos lleons més en una actitud ferotge, contraposats, que tenen un crismó entremig, sobre llurs lloms(*).

També a la mateixa portada meridional, al timpà esquerre, si hom llegeix d'esquerra a dreta, hi ha entre d'altres figures, dos lleons erigits sobre les natges, que s'enfronten l'una contra l'altra, un lleó amb una serp entortolligada i un home muntat en un lleó(*).

A la façana principal de l'església de San Michele di Albenga, a la regió de Ligúria, hi ha dos relleus que imiten unes columnes, a banda i banda de la portada, amb una interessant iconografia que presenta un fort paral·lelisme amb el de la finestra de Besalú. En el que hauria d'ésser el capitell, hi ha la representació de dos lleons enfrontats que aixafen amb les urpes uns animals o figures humanes. A la base, destaca la figura d'un atlant, que serveix de cariàtide i que recolza sobre un cap humà. Segurament aquesta iconografia amaga un contingut semblant al que hom troba a Sant Pere de Besalú; encara s'insisteix més en la idea d'arc de triomf que hem indicat en relació amb el nostre cas. D'altra banda, les semblances estilístiques entre aquests lleons i els de Besalú són també notables(*).

A Catalunya hi ha un paral·lel molt proper a la portada occidental de l'església de Santa Maria d'Arles, flanquejada per dos lleons, un a cada banda, que són representats devorant un home(*). Aquesta església, a la comarca del Vallespir, és l'exemple més clar que ens permet de veure les relacions estretes que hi ha entre aquest model de portada i la finestra esmentada, que reproduïx clarament aquest concepte. Santa Maria d'Arles té, però, una datació menys avançada, ja que és un monument de mitjan segle XI i presenta una escultura amb una diferència de qualitat important en relació amb la de Sant Pere de Besalú(*).

També a la Seu d'Urgell, a banda i banda de la portada de la façana principal, hi ha un tipus de representació semblant, feta en un moment proper al de l'església de Sant Pere de Besalú.

El tema dels lleons enfrontats en actitud vigilant, que lluiten contra el mal i el pecat, és palès en tots dos casos, si bé en el cas de Besalú és més complex i amb una riquesa iconogràfica més gran.

Dintre dels repertoris romànics hi ha d'altres representacions de lleons en l'escultura monumental. Coneixem un relleu figurat d'un lleó que lluita amb un home, conservat al Museu d'Art de Girona(*), i la figura d'una lleona, segurament provinent d'una casa particular, que també es conserva al Museu d'Art de Girona(*).

La finestra de la façana de l'església monàstica de Sant Pere de Besalú és una de les finestres més espectaculars que s'han conservat en l'escultura romànica catalana.

Tots els historiadors que han estudiat aquesta finestra han coincidit a l'hora d'assenyalar el contacte immediat que té amb l'escultura rossellonesa.

Josep Gudiol i Juan Antonio Gaya ja destacaren la importància d'aquesta escultura, cosa que, segons aquests autors, fa pensar que hi hagué un desplaçament dels mateixos artistes rossellonesos en aquesta ciutat. J. Gudiol i J. A. Gaya relacionen l'escultura de la finestra de Sant Pere de Besalú amb la del timpà de l'església de Santa Maria de Besalú i consideren que tots dos treballs són "obra del més típic estil rossellonès"(*).

Marcel Durliat, per la seva banda, relaciona el treball acurat realitzat als caps monstruosos d'aquests lleons i a llurs goles amb els mestres de Serrabona, fins i tot reivindica "sense contestació possible" que aquest treball fou fet per aquests escultors(*).

Aquest autor subratlla el caràcter excepcional d'aquesta finestra quan diu que la "presència dels lleons en aquesta façana és un poderós motiu d'estranyesa per a tots aquells que coneixen la timidesa i la rutina dels nostres artistes rossellonesos, llur gust pel baix relleu, llur submissió a les lleis de l'arquitectura i el fet de veure aquests animals poderosos lliurement i fortament tallats i després col·locats contra el mur".

Joaquín Yarza creu que el treball de l'escultura d'aquesta finestra fou obra d'un grup de marbristes rossellonesos que treballà des de la meitat del segle XII en abundants peces de tot tipus. Llurs obres s'estenen per Cuixà, Serrabona, Cornellà de Conflent, Elna, el claustre de la Seu d'Urgell i arribaren també a Besalú(*). A part l'escultura de Sant Pere de Besalú, l'escultura de la porta de migjorn de l'església de Sant Vicenç, segons aquest autor, fou feta també per escultors de la mateixa procedència(*).

N. de Dalmasas i A. José i Pitarch consideren que la finestra de la façana de Sant Pere de Besalú és dins la línia de continuïtat "nombrosa" dels tallers rossellonesos. Aquests autors consideren que aquest grup és en gran part una escultura derivada de Cuixà i de Serrabona, que té una datació al darrer terç del segle XII. Diuen que "alguns exemples de portals d'aquesta línia, com Sant Esteve de Llanars i també Sant Cristòfol de Beget, segueixen l'esquema del portal major de Vilafranca de Conflent, característica que encara demostra més la cohesió del grup, amb diferents nivells de qualitat, que també inclou l'escultura de la majoria dels edificis romànics de Besalú, com Santa Maria (timpà, ara al Conventet, Barcelona), l'Antic Hospital (capitells del portal) i Sant Pere (finestra de la façana)."(*)

Eduard Carbonell, a més de coincidir en el fet que aquesta decoració té una influència de l'escolarsellonesa i d'incloure també dins el mateix corrent estilístic la decoració de l'església de Serinyà, dedicada a Sant Andreu, opina que la seva decoració exterior recorda la de les esglésies de San Pere i Sant Vicenç de Besalú. També hi serien molt properes, seguint el corrent decorativista del segle XII que proposa aquest autor, l'església de Santa Maria de Porqueres i la finestra de l'absis de Sant Salvador de Bianya(*).

En resum, podem insistir novament en l'estreta relació que hi havia amb els anomenats tallers rossellonesos. L'escultura de Sant Pere de Besalú és un treball important, i l'artista o el taller que tingué cura de tots els aspectes formals i iconogràfics treballà amb unes figures monumentals, tractades tanmateix amb un gran realisme, sense que oblidés tampoc els detalls, el gest i les actituds. A la finestra de Sant Pere de Besalú s'imposa el sentit narratiu gràcies a l'agilitat i al moviment de cada una de les figures i a la riquesa ornamental del conjunt.

Tot i haver esmentat reiteradament els lligams de la finestra de Sant Pere de Besalú amb l'anomenada escola rossellonesa, convé assenyalar també el fet que les obres d'aquesta escola es troben repartides, com ja s'ha dit, per una àrea força àmplia, que s'estenia bàsicament per les terres que havien depès dels antics comtes de Cerdanya i de Besalú (i també per les terres dels comtes de Rosselló i d'Empúries). Malgrat que el territori on s'han conservat les obres potser més representatives d'aquesta escola coincideixi amb el bisbat d'Elna, sembla que també n'hi havia de notables —que s'han conservat o bé dissortadament s'han perdut— fora dels límits d'aquest bisbat. L'existència als segles X, XI i fins a l'inici del segle XII (any 1111) d'un conjunt de comtats que tenien la capital a Besalú i que abastaven una zona que comprenia des del Ripollès fins a Perpinyà i el Perapertusès, no pot ésser pas ben aliena a l'existència d'un espai polític i també cultural i artístic en tot aquest territori. De fet, en aquest moment (segle XII), per motius diversos, potser en part humans, potser en part polítics, els lligams entre la població d'aquest espai tancat dins un triangle, els vèrtexs del qual serien al Rosselló, a la Cerdanya i a Besalú (i que, per tant, també incloïa el Ripollès) eren molt intensos i es fa difícil pensar per exemple, en una separació entre Serrabona i Besalú gaire més gran que la que hi podia haver entre dos indrets del mateix bisbat d'Elna. Les mateixes característiques de la façana de Sant Pere són una bona prova més que l'escola rossellonesa no tenia com a centre només la comarca estricta del Rosselló sinó un espai més ampli que abastava tot el sector oriental dels Pirineus.

Evidentment, els lligams d'aquesta escola s'estenien molt més enllà d'aquests límits. Ja s'han estudiat les coincidències entre l'escultura de Besalú i la d'altres llocs de la Península Ibèrica. Certament, també n'hi havia de tant o més estretes amb zones d'Occitània o del nord d'Itàlia; concretament hom pot assenyalar, per exemple, les semblances notables entre la finestra de Besalú i la façana de San Michele di Albenga. (ISB)

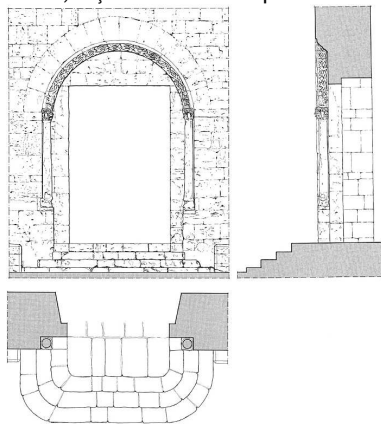
Portalada

Porta d'entrada a l'església, oberta a la façana de ponent.

A. MAZCUÑAN-F. JUNYENT

Planta, alçat i secció de la porta d'entrada a l'església, oberta a la façana de ponent. MAZCUÑAN-F. JUNYENT

El darrer element esculpit que cal esmentar amb relació a l'església de Sant Pere és el de la porta d'entrada de la façana occidental, que d'altra banda contrasta amb la resta, tant per la seva senzillesa com per la qualitat, es a dir, la decoració dels capitells de la girola i del finestral que hi ha damunt aquesta porta. Un cop tractada la seva estructura en la part de l'anàlisi arquitectònica, cal dir que els elements esculpits són el parell de capitells i l'arquivolta.

Aquestes capitells presenten el mateix esquema, derivat llunyanament del corinti antic, que, com hem pogut observar, oferia remarcables versions tant a l'interior de Santa Maria com a la girola de Sant Pere. En aquest cas, però, el tractament és marcadament groller i manifesta les dificultats del seu artífex. Així, hi ha una fulla a cada angle, precedida d'una altra similar però de mida inferior, i una mena de tija vertical puntejada a base de cops de trepant, de la qual sorgeixen les volutes marcades per una espiral exagerada, que domina la composició. Bé que la tosquesat n'és la característica més destacada, hom no pot ometre l'interès pel detall i un sentit del volum que no n'eviten l'aspecte cúbic.

Tot plegat sembla concordar amb les dues figures d'animals, potser lleons, que hi ha a les dovelles inferiors de cada banda; de tota manera, el pelatge que cobreix tot el seu cos, disposat en sentit longitudinal, fa dubtar d'aquesta interpretació, a desgrat que la presentació de la gola oberta en marca el caràcter ferotge. Sembla, doncs, que ens trobem de nou davant el recurs utilitzat a les portes d'altres conjunts de Besalú, com la meridional de Sant Vicenç i la de Sant Julià, i d'un caràcter similar, però totalment sintètic, al que s'ha observat en el finestral que domina la mateixa façana de Sant Pere(*). Podem, així doncs, imaginar la seva presència com a signe de vigilància i amb un sentit positiu.

La resta de l'arquivolta, que no sembla correspondre's del tot amb la part inferior, és decorada per un motiu entrellaçat, basat en unes cintes estriades que van dibuixant trams curvilinis i uns angles que determinen canvis de sentit. En aquest cas, el resultat és més convincent i, si bé el relleu és més pla, ha desaparegut el recurs de trepanatge, que en els capitells hom pot considerar que és conseqüència d'una imitació del finestral. Ara bé, la comparança estilística és factible amb les impostes de l'interior de l'església de Santa Maria, malgrat que en aquest cas el motiu consisteix en la combinació d'altres elements geomètrics, rombs i cercles. De tota manera, aquest motiu té un paral·lel molt proper a l'església de Sant Joan les Fonts, concretament damunt un dels capitells amb grius.

En definitiva, malgrat la seva desigual qualitat, la decoració de la portada de Sant Pere manifesta un coneixement de repertoris i un record de centres besaluencs (no sempre traduïble en una dependència directa), que ens permet de situar-lo cap a la segona meitat del segle XII. No obstant això, no podem descartar, ateses les irregularitats, que la seva execució resulti d'una recomposició posterior a la de l'elaboració dels seus components. (JCSO)

Treballs de restauració

La Generalitat de Catalunya, la Diputació i el bisbat de Girona, i l'Ajuntament de Besalú participaren en la segona campanya de restauració d'aquest edifici feta entre els anys 1990 i 1992 (la primera es dugué a terme entre el 1987 i el 1988). Durant aquesta segona fase es netejà la façana íntegrament i es consolidà el campanar. (MLIR)